

H. G. HAYN

Adam
JA
Eve

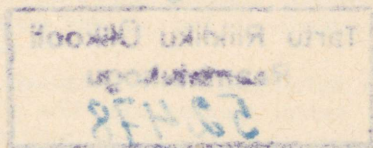
A-23875✓

H. G. HAYN

AADAM JA Eeva

JA

USUTEADLASED

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1961

2
H32

Originaali tiitel

H. G. Hayn
Adam und Eva und die Theologen
Urania-Verlag,
Leipzig/Jena
Verlag für populärwissenschaftliche Literatur

Tõlkinud I. Juhani
Illustratsioonid Rudolf Spiegel
Kaane kujundanud E. Palmiste

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

52478

SISSEJUHATUS

Missugune kristlane ei tunneks dogmasid, mida kirik juba iidsest ajast õpetab: Aadam ja Eeva olevat inimkonna esivanemad, kaks esimest inimest — jumala loodud...

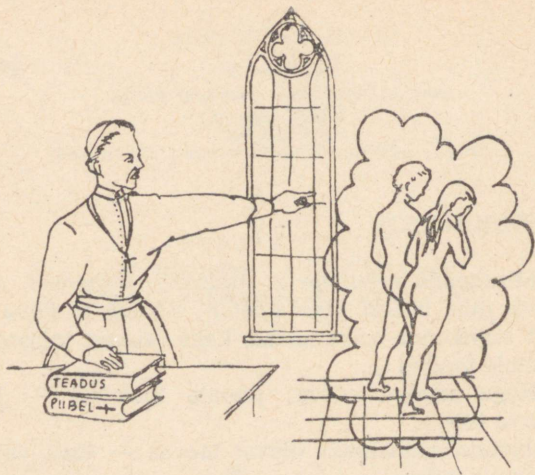
Kogu maailm olevat jumala looming — kuue päeva töö...

Jumala asupaigaks olevat taevas — sealt valitsevat ta maailma...

Piibel olevat sõna-sõnalt jumala inspireeritud ja selles ei tohtivat kahelda, sest siin ilmutavat jumal oma tahet...

Teadus ja temaga seotud materialistlik maailmavaade on selle kõik juba ammugi ümber lükanud. Teadmised ja tõestused eitavad seda kindlalt. Teaduse ja materialistliku maailmavaate esindajatele oli kirik seepärast väga pahane ja leidis sel puhul väljenduse — eesmärk pühendab abinõu...

Tänapäeval on usuteadlased ise neist dogmadest loobunud, sest nende tunnistamine oleks naiivne ja tagurlik. Juhtivad usuteadlased — nii katoliiklased kui ka protestandid — on neis küsimustes ammugi ühise keele leidnud. Ent alles praegu hakatakse nende tõekspidamistega üha sagedamini avalikkuse ette tulema.

Tänapäeval kuuleme usuteadlaste suust järgmisi sõnu: «Adam ja Eeva? — Muidugi pole nad eksisteerinud!»

Loomislugu piiblis? See on kirjeldus, mis vastab toleaegsete inimeste maailmakujutlusele. Mingil juhul ei tohi seda võtta sõna-sõnalt!

«Taevas»? Jah . . . , õigem oleks «maailm» . . .

Ja piibli sõnasõnalisus? — Sellest tuleb loobuda!

Kas lihtsad kristlikud koguduseliikmed mõistavad niisugust arengulugu? Kas nad on kuulnud neist tähelepanuväärseist, nende jaoks kindlasti päris rabavaist konstateeringuist?

Kindlasti pole paljud seda kuulnud. Nagu me juba rõhutasime: kirikutegelased on alles hakanud seda uut õpetust levitama, paljud aga väldivad ikka veel neid piinlikke ülestunnistusi. Seega õpetavad mõle-

mast usust jutlustajad teaduse arengust hoolimata sadu tuhandeid inimesi endiselt «vanas vaimus». Järgnevalt esitatu tõendab seda. Selgub, et mitte ateistid ei solva kristlaste usulisi tundeid — ateist austab iga teisitimõtleva tõekspidamisi ja püüab teda veenda —, vaid usklike arvamusi ja veendumusi kuritarvitavad pahatihti just need ringkonnad ise, kes usku ja uskumist õpetavad.

Ei tarvitse küll eriti toonitada, et selleks peavad olema väga kaaluvad põhjused, miks vaimulikkond nii ulatuslikult revideerib dogmasid, mida aastasadu kõikide vahenditega kaitsti.

Mis põhjused need on?

Kas ristiusk üldse ei muutu seega küsitavaks? Missuguste vahenditega püüab usuteadus selle häda-ohu vastu võidelda?

Niisugused küsimused kerkivad vägisi meie ette. Püüame neile selles raamatus lühidalt vastata.

PILK MINEVIKKU

Rooma keiser Constantinus (306—337) kuulutas ristiusu riigiusuks. Tal olid selleks omad põhjused. Ristiusu senine areng polnud talle tundmata. Ta oli tähele pannud, et rõhumise kiuste, või just sellepärast, et Rooma riigivõim seda taga kiusas, muutus kirik üha võimsamaks. Ja kuidas võiski see teisiti olla? Just lootusetu viletsa elu tagajärjel kirik tekkiski! Orjad, keda sageli koheldi hullemini kui loomi, keda osteti, müüdi ja keda isanda soovil isegi tappa võidi, ei suutnud maa peal leida mingit lahendust oma talumatule olukorrale. Kõikjal said nad tunda Rooma halastamatut võimu. Iga ülestõusukatse suruti veriselt maha. Millele võisid nad loota? Kas pole siis loomulik, et sellistes tingimustes pidid tekkima «prohvetid», kes juudi usust lähtudes oma pilgu tõotatud «messiase» poole tõstsid? «Taevariik» oli neile mahatallatuile, rõhutuile ja piinatuile viimseks lootuseks.

Nii tekkiski järjest tugevnev ristiusk. Kuidas ka Rooma riik kristlasi taga kiusas, vaatamata sellele, et kurikuulus keiser Nero tuhandeid ja kümneid tuhandeid elusalt metsloomade ette heitis või laskis neid pigiga üle valada, vaiade külge siduda ja põletada nagu tõrvikuid, tõotas ometi tihtipeale fanatismi küündiv usk neile kannatlikkuse ja katsumuste

kaudu õndsust. Tagakiusamine tekitas veelgi kirglikuma igatsuse «ülesse» pääsmiseks ning ristiusu õpetus ei tõkestunud, vaid levis.

Riigiusuks kuulutatud ristiusule avanesid sootuks teistsugused perspektiivid. Constantinus sai nüüd endale vahendi, millega ta võis suurepäraselt kindlustada oma klassivõimu, mille eesmärgiks oli — nagu see on kombeks igale ekspluateerivale ühiskonnaklassile — koorida oma «alamate» varatuid hulki varaka vähemuse huvides. Polnud vaja kristlasi taga kiusata. Hoopis mõistlikum oli seda liikumist soodustada ja riigi poolt juhtida. Kuidas on öeldud ristiusu õpetuseraamatus? «Sa ei pea himutama oma ligimese koda; ... ega mingisugust, mis su ligimese päralt on. ... Ja sellele, kes sinuga tahab kohut käia, ja sinu kuue võtta, sellele jäta ka vammus. ... Aga mina ütlen teile: Armastage oma vihamehi, õnnistage neid, kes teid ära vannuvad, ... Rõõmustage ja olge väga rõõmsad; sest teie palk on suur taevas;» (2. Mos. 20, 14; Matt. 5, 40; 5, 44; 5, 12). Kannatlikkus, alandlikkus, loobumine kõigest maapealsest! Missugune valitseja oleks iganes suutnud oma alamaid mõjustada, et need omal vabal tahel käiksid õpetuse järgi, mis lubab valitsejale ja tema lähedastele praktiliselt kõik, teatud määral lausa sunnib neid omastama alamate vara, neid riisuma, rõhuma, kuna mingit vastupanu pole iial oodata. Pealegi, nagu kirjutab Karl Heussi: «Maailmariik ihkas kogu maailma haaravat usku,»¹ ja edasi samal leheküljel: «Puht usu seisukohalt oli katoliku usk IV sajandil paganauskudest ja -kultus-

¹ K. Heussi, *Kompendium der Kirchengeschichte*. 10., neu bearbeitete Auflage, Tübingen, 1949, lk. 95.

test palju tugevam.» Siinjuures tuleb arvestada: «...kristuseusu üleolekut antiiksetest müütidest. Lunastusõpetuse olemasolu, mille sisuks oli üks taevas ja üks maa, kõigi asjade algus ja ots, iga üksiku igavene õndsus, ja püha raamat, täis põhjatu sügavaid saladusi...;»² Ekspluateeriv riik ja selle kohandatud riigiusk — keiser Constantinus kasutas juhust!

«1. Constantinus oli eelkõige riigimees.

2. Ta kasutas kirikut võimu taotluseks.»³

Riigi ja kiriku ladvik tegutsesid nüüdsest peale käsikäes. Seda vahekorda ei muutnud ka hilisemad tülid paavstluse ja mõningate valitsejate vahel. Nii ilmalikud kui ka vaimulikud karjased rikastusid, kosusid ja muutusid ülbeks. Usklikud toitsid end omas palehigis. Ent kunagi ei õnnestunud neil rahvast täielikult maha suruda. Kõige erinevamate rahvaste ajaloost, ka meie rahva omast, teame, et vaatamata teadmatusele ja pealesunnitud religioossele kannatlikkusele, võitles rahvas alatasa kangelaslikult oma piinajate vastu.

Seega muutus Constantinuse ajastu ristiusk sootuks teiseks, võrreldes eelnevaga. Ta liitus nüüd lahutamamatult ilmaliku võimuga, kes teda varem oli taga kiusanud, ja hakkas ise jälitama neid, kes julgesid peale ettekirjutatud kohustusliku jumala kedagi teist austada. Armastuse usk, nagu August Bebel kunagi ütles, muutus kõigile teisitimõtlejatele vihkamise ja rõhumise usuks. Kuulakem ka siinjuures Karl Heussi:

² K. Heussi, Kompendium der Kirchengeschichte. 10., neu bearbeitete Auflage, Tübingen, 1949, lk. 95.

³ Sealsamas, lk. 93.

«Sellest ajast alates kadus paganlus avalikust elust kiiresti; 394. aastal toimusid viimast korda olümpiamängud. Piiskopid, mungad ja kristlik põobel korraldasid nüüd, eriti idamaadel, tohutul hulgal templirüüstamisi. Seejuures leidsid sagedasti aset verised kokkupõrked paganlike rahvakihtidega.»⁴

Heussilt kuuleme ka, kuidas ühtne kiriklik dogma tegelikult loodi: «Usuliste ja vaimsete jõudude vahelisse võitlusse lõi aeg-ajalt sekka ka toores riigivõim. See muutis võitluse ennekuulmatult teravaks ja tekitas kirjeldamatut kibestust, kuid aitas kirikul lõpuks siiski luua ühtse dogma.»⁵

Nii nagu dogma sunniviisil kujundati, nii seda ka «kaitsti». See toimus peamiselt kahel viisil:

1. Kõikvõimalike teadmatuses tingitud liialduste (pühakukultus, reliikviade austamine, piitsutamine, nõiaprotsessid jne.) soodustamises, sest harimatu pimeusklik on vaevalt võimeline dogmas kahtlema.

2. Hiljem tekkinud loodusteaduse otseses ja toores mahasurumises ning teadlaste tagakiusamises kuni füüsilise hävitamiseni.

Aja jooksul hakkasid levima teated neist sündmustest. Loetelu nendest, keda kirik taga kiusas, kelle sisetunde kallal ta vägivalda tarvitas, keda laimas, hõlmab paljusid, alates Kopernikusest, Giordano Brunost ja Galileist ning lõpetades Darwiniga, nii et mõnigi ajaloolane pidas vajalikuks sõna võtta. Pii-sab, kui mainime siin Olof Klohri koostatud usuteaduse argumentatsioone Darwini arenguõpetuse kohta. Kõne all on üks eriline dogma — piibli sõnasõ-

⁴ K. Heussi, Kompendium der Kirchengeschichte. 10., neu bearbeitete Auflage, Tübingen, 1949, lk. 97.

⁵ Sealsamas, lk. 98.

naligus. Dogma, millest, nagu edaspidi näeme, ka usuteadus on juba loobunud.

««Jutustus maailma ja inimese loomisest Moosese raamatutes pole õpetatud meeste väljamõeldis, see pole ka Moosese õpetus — see on jumala enda sõna ja ilmutus. Me ei luba selle kallal kaubelda ega norida... Mida me saavutaksime uue kirikuisa Darwini ja kompaniiga.» (Katoliku preester von Ah artiklist Nidwaldi Volksblattis.) Evangeelne «Blättern für die christliche Schule» avaldab 1889. aastal järgmise seisukoha: «Kui Darwin-Haeckeli materialistliku põlvnemisõpetuse kummardajad ja heietajad oma mõttetust vargsi ainult endale hoiaks, siis võiksime mõelda: nojah, jäägu hulludele nende kinisidee; pidagu nad oma esiisaks mopsi või kassi, siga või ahvi, tuhnigu nad ürgporis nagu tahavad, see on nende asi.» «Neue evangelische Kirchenzeitung» kirjutas 20. oktoobril 1877. aastal: «Teame, et suur enamus saksa looduseuurijaid pooldab Darwini arenemisõpetust. Muidugi mõtles vürst Bismarck neile, kui ta kõneles ebaususe kammitsais olevaist nihilistlikest professoritest. Tegelikult on põlvnemisõpetus tõestamata dogma ja seda uskuda on sõgedus, millega võrreldes on isegi kõige sõgedam usupimedus küllaltki arusaadav. «Haeckel nõudis ühes kõnes põlvnemisõpetuse õpetamist koolis; sama ajaleht lisab sel puhul: «Ristus vihkamine on viinud saksa teadlased niisuguste sonimisteni.»»⁶

See väljenduslaad erines tugevasti sellest, mida kantslis kasutati, kuid ei suutnud sellegipoolest tõkestada teadmisi ega tõde, nagu seda ei suutnud

⁶ O. K l o h r, Naturwissenschaft, Religion und Kirche. Berlin, 1958, lk. 25.

teha ka piinamised ega tuleriidad. Teaduste arengut ei saadud takistada. Faktide veenmisjõud oli tugevam kui tõestamata usk.

Oleks siiski vale järeldada, et kiriku tegevust kõige progressiivse tõkestamisel põhjustas üksnes ristiusu ühinemine ilmaliku võimuga, kes omalt poolt oli huvitatud sellest, et rahvas teadusest eemale jääks ja progressivastane võitlus kestaks. See oli küll väga tähtis, kuid mitte ainuke põhjus.

Suurem põhjus peitub ristiusus endas. Kindlad piibli-teesid juhivad meid paratamatult sellisele arvamusele.

Piiblist loeme: «Sest sellesinatse maailma tarkus on jõledus Jumala juures; sest kirjutatud on: Tema tabab targad nende tageda kavaluse sees.» (1. Kor. 3, 19). See pole ainus taoline koht piiblis. Usuteadlased püüavad sääraste tekstide kõlajõudu teaduse ja tehnika suurte saavutuste taustal vähendada viitega, et on ju ka öeldud: «Allutage endale maailm,» siinjuures loomulikult ka teadused...! — kes võiks seda usuteadlastele pahaks panna? Niisugune seletuste väänamine kuulub juba ammust ajast nende ameti juurde. Kas nad ei nimeta maailma ka jumalast mahajäetud avaruseks, mis jumala lunastusõpetuse põhjal «kohtumõistmisele» vastu läheb? Kas pole ka kirjutatud: «Ärge armastage mitte maailma, ega seda, mis maailmas on; kui keegi maailma armastab, siis Isa armastus ei ole mitte tema sees. ... Ja maailm läheb hukka, ja tema himu; aga kes Jumala tahtmise järele teeb, see jääb igaveste.» (1. Joh. 2, 15; 17.) Kuna kõik need tsitaadid on tihedalt seotud ristiusu põhilise õpetusega, õpetusega pärast surma saabuvast paremast elust, siis kajastub

neis ka ristiusu olemus. Järeldame õigusega, et teadusevaenulikkus ja maailmapõlgus on ristiusu olemusest tingitud ning osa temast.

Seda suunda ei poogi keegi ristiusule külge. Sellest olid tingitud fanaatilised liialdused ja veel praegugi esineb see jämedal kujul mitmesugustes usulahkudes. Üksikud usuteadlased püüavad seda külge küll pehmendada, kuid usust kõrvaldada nad seda ei saa. Reaktsioonilised kirikuringkonnad kasutavad seda põhimõtet selleks, et teadlikult takistada võitlust aatomihullustuse vastu . . .

Nende väide on koletu: aatomipomm ei suutvat oma hävitusjõuga kristlasele vähimatki kahju teha — usklik inimene jõudvat üksnes veidi varem siinsest maailmast teise ilma, seega kiiremini «igavesse ellu».

Nii on siis omavahel seotud kaks tegurit: kristlik usk kui ekspluataatorliku klassi ideoloogia ja ristiusu olemusel põhinev teadusevaenulikkus ja maailmapõlgus. Vastuolu usu ja teaduse vahel on iidsest ajast ületamatu. Neid pole saadud ega saagi «lepitada» ega kokku sobitada. Vaimulikkond ise nägi vaeva, et kõigi vahenditega, isegi tuhandete inimeste füüsilise hävitamise teel, kaotada lootust nende poolte lepitamiseks.

Ja seda veidram on kaasaegse usuteaduse silmakirjalikkus, kes püüab näidata nagu teostaks ta nüüd põhilist pööret. Usku ja teadust olevat võimalik lepitada. Üksnes «põikpäine» teadus ja «kangekaelne» dialektiline materialism ei tahtvat sellest aru saada . . . !

Nagu näha imestamapanev pööre! Meil on põhjust seda kriitiliselt kontrollida.

USUTEADUSE KAASAEGSED PROBLEEMID

Uus olukord ja mis sellest järeldub...

Juba eelmise sajandi lõpul olid teadusliku uurimise praktilised tulemused inimestele niivõrd elulise tähtsusega, et kirik — nii katoliku kui ka evangeelne — pidi paratamatult avalikust teadusevaenulikkusest loobuma. Üha enam inimesi taganes kirikust ja usust. Reaktsiooniliselt meelestatud vaimulikkond pidi teadusliku tõe survele järele andma, kas see talle meeldis või mitte. Usu ja teadmise vahekord oli lahendunud teadmise kasuks. Vana meetod — tagakiusamine, südametunnistusesund, tuleriidad — ei sobinud enam. Ka tühine laim ei kõlvanud. Paratamatult oli tarvis uut meetodit. Kui aastakümneid tagasi piisas sobival juhul öeldud märkusest, et usk ja teadus võiksid kaunis hästi läbi saada, siis tänapäeval tuleb seda seisukohta juba küllaltki usutavalt «tõestada». Vaimulikkond veendus aga, et see pole võimalik «ohvriteta». «Uus meetod» ei kaitse enam kangekaelselt kõiki dogmasid, vaid kõrvaldab mõningad dogmad selleks, et teataval määral päästa «viimast»: usku jumalasse, ristiusku üldse.

Kuidas seda mõista? Toome võrdluse. See, kes näiteks on veendunud, et kosk ülalt alla langeb, ei usu teesi, mis vastupidist püüab tõestada. Või: see, kes

tunnistab väljakaevamiste ja täpsete arvestuste põhjal kindlaks tehtud fakti, et inimene eksisteerib juba enam kui 600 000 aastat, ei usu enam «esimeste inimeste loomisesse», mis pidi piibli arvestuste kohaselt toimuma umbes 6000 aasta eest. «Viimast» päästa tähendab niisiis püüdu kooskõlastada usk loodusteadustega. Järelikult — kuna juba üks osa nende õpetusest pole õige, kas pole siis loomulik, et hakatakse kahtlema kogu ristiusu õpetuses?

Niisiis otsustasid usuteadlased, et paratamatult tuleb eelkõige piibli loomislugu «teisiti seletada». Paganausu preestrid ohverdasid vajaduse korral loomi, mõnikord ka noormehi ja tütarlapsi. Tänapäeva usuteadlased on suurejoonelisemad, nad ohverdavad kogu inimsoo esivanemad: Aadama ja Eeva! Katoliku usk ei lähe küll igas küsimuses nii kaugele kui evangeelne, ka diskussioonides ei esine ta veel nii avalikult, kuid olulistes küsimustes on neil ühised vaated. Nii peab see ka olema, sest mõlemal on ühine eesmärk: kustutada vastuolu teaduse ja nende ühise usu-aluse, piibli vahel. Käesolevas kirjutuses — välja arvatud mõningad täiendavad näited — on käsitatud peamiselt evangeelset suunda. Sisuliselt sobib öeldu aga ka katoliiklike seisukohtade iseloomustamiseks.

«Potsdamer Kirche» leiab väljapääsu ...

Kindralsuperintendent D. Günter Jacob avaldas 1956. ja 1958. aastal mõningad artiklid ajakirjas «Potsdamer Kirche». Need artiklid iseloomustavad kõige paremini dilemmat, millesse usk ja kirik on teaduse hooga arengu tõttu sattunud. Neis on ka kontsentreerunud kõik see, mida usuteadus enda

kaitseks kasutab ja millega ta ühiskondliku, seega ka teadusliku progressi vastu võitleb — ehkki ta ise seda võitlust eitab. Seetõttu on üsna loomulik, et järgnevalt esitatu viitab ikka ja jälle neile artiklitele. Autor algab sellega, et ta end mõningatest dogmadest või usulistest seisukohtadest lahti ütleb. Mis sugused need on?

1. Dogmaatiline seisukoht, et piibli loomislugu tuleb võtta puhta tõena, s. t. sõna-sõnalt. Jacob rõhub selgelt: kogu loomislugu piiblis on vananenud ja vastab toleaegsete piiblikirjutajate maailmakujutusele. See oli aga teaduste primitiivsuse tõttu väga algeline ja piiratud. Kui tahetakse teada, kuidas maailm tekkis, jätkab Jacob, siis ei tohi tugineda piiblis antud loomise kirjeldusele, vaid tuleb tundma õppida tänapäeva teaduslikke seisukohti. Katoliiklikud ringkonnad lisavad sellele juurde: «Et kauges minevikus kirjutatud raamatut õigesti mõista, ei tohi seda tänapäeva seisukohtadele allutada.»⁷ Ka siin loobutakse sõnasõnalisusest ja soovitatakse lugejal «ürgaega mõista.»⁸

2. Eelnevaga tihedalt seotud seisukoht, mis tunnistab Aadama ja Eeva esimesteks inimesteks. Julgelt ütleb D. Jacob, et «kahte esimest inimest» pole olemas olnud:

«Inimkonna tekkelugu ei selgita meile piibel, vaid ainult kogemustele tuginev teadus... Tänapäeval ei vaielda Ida ja Lääne teadusemaailmas enam üldse selle üle, kas inimene tõesti loomariigist põlvneb ja kas hominiididel, s. o. varajastel inimsarnastel ole-

⁷ Der Turmbau zu Babel ein Märchen? St.-Benno—Verlag, Leipzig, 1958, lk. 52.

⁸ Sealsamas, lk. 57.

vustel ja pongiididel, s. o. inimahvidel olid kunagi ühised esivanemad. Tänapäeval on selge, et inimahvid ei ole inimese esivanemad, nii nagu seda kaua aega arvati, vaid hoopis inimese degenerereerunud onupojad... ja seega tuleb paratamatult järeldada,

et neid tõsiasju ei saa kuidagi kooskõlastada piiblis antud inimese loomise kirjeldusega ega mingi Aadama eksisteerimisega umbes 6000 aastat tagasi.»⁹

Et inimese eripärasust tunnistada, peab Jacob möödapääsamatult kasutama dialektilise materialismi põhilist seaduspärasust (ehkki ta teisel just sellele väga vastu vaidleb), nimelt õpetust, et arenemine ei toimu lihtsa mehaanilise evolutsiooni teel, vaid et

⁹ «Potsdamer Kirche». 1958, nr. 30 ja 31.

kvantitatiivsed muutused põhjustavad alati uute kvaliteetide tekkimist. Ta järeldab:

«Inimese ja inimahvi ühine päritolu... ei tee inimese ja looma kvalitatiivseid erinevusi olematuks. Puht-teaduslikult vaadeldes... on see kvalitatiivne erinevus püsti käimises, kõnelemises, aju suuruses, seega inimese vaimus.»¹⁰ Lõpuks tungivalt vajalik järeldus: elu on loomuliku seaduspärase arengu tulemus. D. Jacob kirjutab:

«Orgaanilise elu arengu vaatlemisel peab jälgima tohutuid ajavahemikke. Teame, et 3,3 miljardit aastat tagasi kattus alguses hõõguv maakera tahke koorikuga, nii et esimesed orgaanilise elu jäljed, elu ürgsed alged, tekkisid maa peal umbes kolme miljardi aasta eest.»¹¹

3. Loobutakse seisukohast, mille järgi taevas on eriline riik, kus asub jumal. «Vanas Testamendis ei tunta väljendit «maailm», siin kasutatakse nime-tust «taevas ja maa». Räägitakse korduvalt, et taev-vas loodi nagu muugi maailm ja looja ise eraldas ta maast.»¹²

Järelikult: «taeva» asemel võib öelda lihtsalt ja asjalikult «maailm»! See on muidugi uudis, kuid arvatavasti sellepärast nii sõnastatud, et sputnikutel poleks võimalik vanajumala otsa komistada!?

4. Piibililugude niinimetatud verbaalinspiratsiooni dogma tunnistatakse valeks. Sel puhul kirjutab «Potsdamer Kirche» järgmist:

«Dogma verbaalinspiratsioonist..., s. o. arvamus, et iga sõna pühakirjas on igavene tõde, sõna-sõnalt

¹⁰ «Potsdamer Kirche». 1958, nr. 31.

¹¹ Sealsamas.

¹² Sealsamas, nr. 4.

jumala dikteeritud, mida igal juhul tuleb tunnis-
tada, ... nii ortodoksne kui see ka algul tundub ja
kuigi see on olnud alati lihtsatele iseloomudele
ajendiks piibli austamisel ja temale truuks jäämisel,
on ometi täiesti vale.»¹³

Tõepoolest, usuteadlastel polnud kerge seda tunnistada. Ka ajalehe «Evangelisches Pfarrerblatt» artiklist nähtub, kui kaua juba selle «probleemiga» maadeldakse. Seda lugedes ei saa kuidagi tõsiseks jääda:

«Ei tohi näiteks unustada, et nii lugupeetud ja mõjukas isik nagu Hermann Bezzel, kes 1909. aastal, s. o. 50 aastat pärast Darwini raamatu ilmumist, Müncheni ülem-konsistooriumi presidendiks sai,

¹³ «Potsdamer Kirche». 1958, nr. 30.

nuttis, kui Nürnbergi nimekad jutlustajad Geyer ja Rittelmeyer talle ühes kõneluses teatasid, et nad ei saavat loomislugu sõna-sõnalt ega ka ajalooliselt võtta. Nimelt oli maailm Baieri kirikutes levinud usuõpetusraamatu põhjal loodud 4000 aastat e. m. a. ja veeuputus toimunud 2344 aastat e. m. a.»¹⁴

Jätame esialgu tsitaadid ja uurime loogilisi järeldusi, mis tulenevad usuteadlaste suureulatuslikest ülestunnistustist.

Mõtteid jalutuskäigult Eedenisse . . .

Püüame mõttes kujutada piiblis kirjeldatud Eedenit. Tahtmatult meenuvad sõnad: «Ja Jumal tegi metselajad nende sou järele, ja lojuksed nende sou järele, ja kõik roomajad maa peal nende sou järele; ja Jumal nägi, et see hea oli» jne. — «Nende soo järgi»? On see nii? Kas pole üks liik tekkinud teisest pika arenemisprotsessi käigus? Muidugi! Järelikult — piiblit ei saa enam võtta sõna-sõnalt.

Siirdume aia keskele. Siin kasvab elupuu ning hea ja kurjatundmise puu. Adam ei tohtinud süüa nende vilja. Ometi olid need samasugused puud nagu kõik teisedki. Kas jumal tõesti lõi Aadama ja Eeva, kes vastsooritatud üleastumise pealt tabatuna ennast viigilehtedega katsid? Ja kas jumal tõepoolest hüüdis Adamale: «Kus sa oled?» Kas ta tõesti pärast mõningat sõnelust ütles naisele: «Miks sa seda oled teinud?» Ei — midagi taolist ei juhtunud! Järelikult — maailma loomislugu piiblis on väljamõeldis. Piiblit ei saa võtta sõna-sõnalt.

¹⁴ Evangelisches Pfarrblatt. Heft 5, Mai 1958.

Tuleme uuesti Eedeni väravasse. Õhk, mis oli aias nagu legendaarse sündmuse müstiline hingus, on siin puhtam, kainem. Üksteise järel vilksatavad peas järgmised mõtted: kui Aadamat ja Eevat pole olnud, kas sai siis jumal öelda maole, kes sel juhul kedagi võrgutanud polnud: «Ja ma tahan vihavaenu tõsta sinu ja naise vahele, ja sinu seemne ja tema seemne vahele; Seesama peab su pea rõhuma, ja sina võtad temale kannu rõhuda.» Kas pole see ettekuulutus mõttetetu, kui ta lähtub olematuist sündmusest? Kas jumal ütles siis Eevale (seega naisele üldse): «... valuga pead sa lapsed ilmale tooma... ja seesama (mees — *tõlk.*) peab sinu üle valitsema.» Kas jumal tegi Aadamale ja Eevale loomanahast riided ja ajas nad siis Eedeni aiast välja ja needis nende pärast maad, millel nad kõndisid? Kas võisid Kain ja Abel üldse sündida ja esimene teise maha lüüa, kui nende vanemad kunagi polnud elanud? Kas võis Aadama naine uuesti rasedaks jääda ja Setti sünnitada, kes sigitas omakorda 105-aastaselt Enose ja nii edasi kuni Metuusalani, kellest räägitakse, et ta 187-aastaselt Lemeki sigitanud, kellest lõpuks Noa põlvnevat? Hämmastamapanevad üksikasjad! Need pole muud kui fantaasiarikkad pärimused. Järelikult — piiblit ei saa võtta sõna-sõnalt.

Ja kuidas lõppude lõpuks hinnata Moosese raamatuis kirjeldatud veeuputust, imesid Abrahamiga jne.? Need sündmused «toimusid» kõik aastasadu enne seda, kui elas Moosese raamatute kirjutaja (neil raamatuil on neli allikat, seega pole Mooses nende kirjutaja. Peamiselt on need kirjutatud VII sajandil e. m. a., sest kõige vanem kindlakstehtud osa Vanas Testamendis on Jeremia raamat, mida ta

ise olevat dikteerinud; Jeremia aga elas umbes 600. aastal e. m. a.).¹⁵ Jumal ju ei rääkinud ja iisraeli rahvas ei kirjutanud tol ajal veel ajalooramatuid — millele nad siis toetuvad? Noa päästeaktsioon ei vasta tõele, sest kui arvestame, et ta peaaegu kõigist loomadest ja lindudest võttis oma laeva ühe paari, koos neile aastaks vajaliku toidutagavaraga, siis oleks tal pidanud olema terve laevastik 300 küünra pikkuseid laevu! Jumala ja Abrahami legendaarne liit ei vasta tõele! Soodoma fantastiline karistamine samuti! Soolasammast, milleks Loti naine olevat muutunud, pole ka olnud! Ka jumala otsene sõnelus Abrahamiga, Moosesega, prohvetitega jne. on väljamõeldis! Selles pole vähimatki tõtt! Järelikult — piiblit ei saa võtta sõna-sõnalt.

Lõpetame sellega kujutletud teekonna Eedenisse, mille väravas me ei kohanud ka lõõmava mõõgaga keerubit, sest tal poleks siin midagi valvata olnud. Nüüd selgub, kuivõrd laiaulatuslikud tagajärjed on sellel, et usuteadlased Aadama ja Eeva olemasolu enam ei tunnista: piibli usutavus on muutunud küsitavaks. Ei aita ka vastuväide, et piiblis kirjeldatud ajaloosündmused nii mõnigi kord faktidega ühtivad. See on seletatav sellega, et põlvest põlve edasiantavate suuliste pärimuste asemel, mis üha legendaarsemaks muutusid, hakati lõpuks ka tõelisi sündmusi kirja panema. Ajalooliste sündmuste kirjeldused segunesid aga suulistest usupärimustest tekkinud kujutlustega. Nii on ajaloolised sündmused vaid taustaks ükskõik missugusele vanaaja muinasloole või usust tingitud kujutlustele. Vanade egiptlaste,

¹⁵ H. K ü n k e l, Propheten. Stuttgart, 1949, lk. 187.

kreeklaste ja teiste rahvaste muinaslood jutustavad jumalaist ning nende suhteist inimestega, räägivad «imedest» ja müst taolisest. Ka need on tihti ajalooliste sündmustega seotud. Kuid sellepärast pole need veel tõestisündinud lood.

Moosese raamatute kirjutajad — nagu muinasjutu koostajad kunagi — on käsitlenud kõiki «täpseid» arve vabalt. See maksab 1. Moosese raamatu 5. ja 11. peatükis toodud arvude kohta, mille järgi usuteadus siiani arvestas veeuputuse aega, patriarh Abrahami «eluaega» ja muud. Neile andmetele rajas usuteadus suurema osa oma väidetest.

Jumala lunastusõpetus on hädaohus...?

Oma kujutletud teekonnal läbi Eedeni puudutamine ettekuulutust, mille «jumal» kohe pärast pattulangemist» tegi: naise «seeme» peab mao pea rõhuma... Loogiliselt teame juba, et Aadama ja Eeva olematuse tõttu on see ettekuulutus alusetu. Kõigele vaatamata kasutab aga tänapäeva usuteadus seda lähtepunktina kogu evangeeliumile. Milles on tema eriline tähtsus? Sellega algavat, nii ütlevad usuteadlased, niinimetatud «jumala lunastusõpetus» ehk «lunastuslugu»: Adam patustas ja sellest ajast peale lasub patt kogu inimkonnal. Inimkonnale aga kuulutati, et tuleb lunastaja, kes ta patust vabastab, ja kes patu põhjustaja, saatana (mao) «pea rõhub». Sellel ettekuulutusel on oma ajalugu. Moosese raamatuis mainitakse seda korduvalt mitmesuguste Abrahamiga seoses olevate sündmustega (1. Mos. 12, 3; 22, 18 jne.). Prohvetid, kes seda tõotust Moosese raamatute põhjal teadsid (näiteks Jesaja 59, 20), hakkasid seda kuulutama ja lõpuks tõestasid apost-

litele, et Jeesus olevat selle ettekuulutuse juba täitnud ja täidab seda ka tulevikus. (Pauluse raamat Kalatia rahvale 3, 16.) Nii konstrueeriti uduste muinasjuttude ja pärimuste põhjal «jumala lunastusõpetus», mida Moosese raamatute kirjutajad veel omamoodi täpsustasid. Prohvetid ja apostlid mõtlesid muidugi hästi — kuid tänapäeva usuteadlased...? Ka praegu öeldakse veel, et Aadam tõi patu maailma. Jeesus, kui ettekuulutatud «seeme», ohverdas end inimkonna heaks, võttes niinimetatud «pärispatu» enda kanda ja lunastas inimkonna patu tagajärjest.

Missuguse patu? Aadamat ju polnud! Aga Jeesus? Kas ei muutu tema lunastaja osa mõttetuks? Mis saab aga siis ristiusust? See püsib ju ainult «õndsuse» kui «jumala lunastusõpetuse» tulemuse kuulutamisel. Sellepärast püüab tänapäeva usuteadus «ettekuulutust» kõigi vahenditega käibel hoida ja isegi Aadamat teisel teel kuidagi jälle ellu äratada.

Midagi niisugust katsubki teha «Potsdamer Kirche». See, mida võeti seni sõna-sõnalt, tunnistatakse nüüd sümboolseks: meie kõik oleme Aadamad, s. t. kogu inimkond patustas, ja üksnes seda mõeldaksegi piiblis Aadama ja Eeva looga ning sellele järgneva ettekuulutusega. Samasuguseid põhjendusi esitab ka brošüür «Meie aja kristlik eksistents»: «Arvatavasti pole siis ka juhus, et piiblis on jumala esimeseks küsimuseks Aadamale: «Kus sa oled?» See küsimus pole esitatud riigimehele ega poliitika-tegelasele, vaid lihtsalt inimesele...»¹⁶ Sellega oleks

¹⁶ G. Naundorf, Christliche Existenz in unserer Zeit. Berlin, 1958, lk. 43.

öeldud, et lunastaja on vajalik, mis omakorda päästaks jumala lunastusõpetuse . . .

Oleme järgmise kurioosumi ees: ühelt poolt kinnitatakse selge sõnaga, et kogu loomislugu piiblis vastab tolelaegsete inimeste maailmakujutlusele, on selle ajastu väljamõeldis, mil teadust veel polnud; teiselt poolt antakse sügavasisuliste tähendamissõnade väärtus neile naiivsetele kujutlustele, mida Moosese raamatute kirjutajad käskisid võtta sõnasõnalise tõena, mitte sümboolselt. Selles seisabki teoloogia «uus suund», mis järjest ulatuslikumalt läbi lööb.

Ka niisugusel piibli seletamisel on omad tagajärjed, mis ikkagi ei süvenda usaldust kiriku evangeeliumikuulutuse vastu. Seda ei saa samuti nagu piibli sõnasõnalisustki põhjendada. «Uue» hinnangu alusel oleks näiteks veeuputuse kirjeldus üksnes teiste tähtsamate sündmuste «sümbol», mida võidakse mõista ainult tulevikus. Liidul Abrahamiga on kui mitte muu, siis «sümboolne» tähendus. «Sümboolsed» on ka kõik sündmused, milles kõneldakse Taavetist, Hiipist, Taanielist, Joonast, Eeliasest jt. Sellest järeldub, et oletatavad Jeesuse ütlused ja apostlite ülestähendused pole siitpeale enam jumala otsesed sõnad, vaid mõne veendunud uskliku arvamused. Inimesed aga võivad eksida, ja see, mis Moosese raamatu kirjutajate meelest oli õige, ei tarvitse veel Uue Testamendi kirjutajate arvates õige olla.

Kes küll ütleks, kuidas on võimalik Uues ja Vanas Testamendis kirjeldatud arvukaid sündmusi tõlgitada, kui sõnasõnaline mõistmine arvesse ei tule. Missugused tõlgitsused on õiged, missugused valed?

Täiesti arusaadav, et usuteadlastel ja kirikul üldse on nüüd veel suuremad võimalused piiblit subjektiivselt seletada. Tegelikult pole omavolilist seletamist kunagi piiratud. Näiteks annab katoliku usuteadlastele palju peamurdmist küsimus, millal teatud piiblitekstid räägivad jumala lihalikust ilmumisest ja millal on tegemist vaid inimlike väljendusviisidega.¹⁷ Kas jumala käsi on 1. Saamueli raamatus (5, 11) sõnasõnaliselt, ihulikus tähenduses või on see sümboolne väljend, mida piibli kirjutaja kasutab? «... sest surma hirm oli kõige linna sees, Jumala käsi oli seal väga raske.» Kas 2. Kuningate raamatu (19, 16) teksti põhjal on jumalal meelega nagu inimeselgi («Kääna, Jehova, oma kõrv ja kuule, tee oma silmad lahti, Jehova, ja vaata...»), või on jälle tegemist tolleaegsete väljendustega? Niisuguste teemade ümber käivad sügavamõttelised teoloogilised arutelud. Lugejat valgustatakse alljärgnevalt:

«Kuidas oleks näiteks võimalik vahet teha, millal on piiblis tegemist ainult väljendusviisiga ja millal kõneldakse jumala erakordsest meeltega tajutavast ilmumisest? Selle küsimuse otsustamisel tuleb lähtuda iga üksikjuhu konkreetsetest tingimustest. Vaagimise lähtekohaks on muuhulgas ka nende inimeste seisukohad, kes sündmuste ajal elasid, kiriku pärimused (traditsioonilised tõlgitsused) ja järeldused teksti väljendeist. Mõõduandev on usuteadlaste põhimõte, et imesid tohib tõena võtta ainult siis, kui neid tõendavad(!) erilised tunnused.»¹⁸

¹⁷ Der Turmbau zu Babel ein Märchen? St.-Benno—Verlag. Leipzig, 1958, lk. 49.

¹⁸ Sealsamas, lk. 49.

Kõigele sellele lisandub veel arvamine, et paavsti otsused on ilmeksimatud. Dogma, mille paavst enda huvides lõi.

600 000 aastat . . .

Meie oleme Aadamad. See mõte on ka teiselt poolt absurdne: kas tohib kedagi seaduserikkumises süüdistada ja vastavalt karistada, kui veel ühtegi seadust pole? Kindlasti ei tohi. Samuti tohiks inimühiskonda alles siis patuseks, «Aadamaks» nimetada, kui ta oleks juba iidsest ajast jumala täpsete juhiste vastu eksinud. Sõna-sõnalt võttes pole «Aadamat» olnud, inimühiskond aga eksisteerib juba enam kui kuussada tuhat aastat. Millal teatas «jumal» esmakordselt inimestele, mida nad teha võivad ja mida mitte? Kas inimesed olid oma arengu algpäevil üldse võimelised:

1. Jumaliku olevuse olemasolu taipama, endale «jumalat» ette kujutama;

2. Käituma nii, nagu hiljem piiblis kirjeldatakse? Mida me teame inimühiskonna arengust?

1871. aastal ilmus raamat «Inimese päritolu». Raamatu autoriks oli inglane Charles Darwin. Juba 1858. aastal äratas Darwin nii kodu- kui ka välismaal tähelepanu oma raamatuga «Liikide tekkimine». Darwin esitas fakte, hulgaliselt tõestusmaterjali. Eelarvamus eelarvamuse järel pidi taganema. Darwini evolutsiooniteooriat (arenemisõpetus), mille vastu kirik ägedalt võitles, ei suudetud kummutada. Pärast 1859. aastat hakkasid teadlased, toetudes Darwini teooriale ja ürginimese luustiku jäänuste leiule (1856. Neandertalis, Düsseldorfis lähedal), uurima inimese päritolu. Esimesed olid Th. H. Huxley ja Ernst Hae-

ckel. Darwini, Huxley ja Haeckeli uurimusi tõestas hiilgavalt hollandlane Eugen Dubois, kes leidis Jaava saarel pitekantroobi (pitheus, ladina keeles ahv; antropus = inimene). Inimese päritolu mõistatus hakkas silmanähtavalt lahenema. Saadi aru, et inimene ei põlvne lihtsalt ahvist. Nii tänapäeva inimsarnased ahvid (gorilla, šimpans ja orangutang) kui ka inimene põlvnesid drüopiteekusest, kes elas mitu miljonit aastat tagasi ja arenes teatud mõttes kahes suunas. Üks suund lõppes tänapäeva inimahviga, teine aga, ületades mitmeid vahepealseid arenemisjärke, inimesega. Esimene lüli drüopiteekuse ja tänapäeva inimese vahel oli australopiteekus («lõunapoolne ahv»). See inimsarnane ahv elas rohkem kui miljon aastat tagasi. Lõuna-Aafrika koobastes ja kivimurdudes leiti jäänuseid (mitmes vanuses ja mõlemast soost olendite kolju tükke, vaagnaluu tükke, käe ja jalaluid), mis kuulusid enam kui 30-le sellisele inimsarnasele ahvile. Australopiteekus erineb juba tunduvalt kõigist väljasurnud ja elavaist inimahvidest. Tema aju oli inimahvi ajust suurem (umbes 700 cm³) ja ta liikus peamiselt tagumistel jäsemel. Tööriistu, milledest oleks võinud selle olendi tööoskust järeldada, ei õnnestunud kusagilt leida. Ka tuld ei osanud ta veel kasutada. Möödus sadu tuhandeid aastaid ja australopiteekusest arenes pitekantroop. See elas umbes 600 000 aastat tagasi. Ka nende olendite jäänuseid on leitud. Ta oli 165 kuni 170 cm pikk, aju suurus ulatus 850—950 cm³. Nõukogude ajakiri «Nauka i Žizn» kirjutab:

«Pitekantroobi koljuluu uurimiste põhjal saame teada mõndagi tema aju ehitusest, millest võib järeldada, et sellel ahvinimesel oli juba kõnevõime. Ta

kõndis kahel jalal ja võis selle tõttu oma vabaks jäänud ülemisi jäsemeid kasutada töötamiseks.»¹⁹

Siin jõudsime inimeseks kujunemise tähtsaima etapini. «Tööriistade kasutamine ja nende loomine» eraldab inimest loomast (Karl Marx).

Tööriistade kasutamisele kaasnes mõtlemise ja kõne arenemine. Alles pitekantrööbiga algas inimese tegelik väljakujunemine. Ent tööriistade kasutuselevõtmine ja sellega seoses olev inimese väljakujunemine ei toimunud loomulikult järsku. Oleks ekslik arvata, et «kusagil hakkas rühm inimahve järsku ja ootamatult tööriistu valmistama ja sellega algas inimühiskonna ajalugu. Loomast inimeseks kujunemise protsessis eelnes tööriistade valmistamisele kahtlemata väga, väga pikk ajajärk, mil igapäevase toidu hankimisel kasutati valmis loodusesemeid (kive, oksid, hukkunud loomade konte)... See ajajärk, millal instinktiivselt kasutati looduses leiduvaid esemeid, kestis arvatavasti üle miljoni aasta ja alles pärast seda tekkisid kobavad katsetused valmistada kividest kõige lihtsamaid toiduhankimisvahendeid.»²⁰ See pikk arenemisjärk oli möödas, kui ilmus pitekantrööp. Selliselt kulges ka vaimne areng. Juhuslikud tegevused, mis pikkade ajajärgude jooksul kinnistusid, muutusid harjumuspäraseiks, tekitasid loomaliike instinktide põhjal kõige lihtsamaid «kombineerimisoskusi», mõtlemise ja kõnelemise algeid, mis omakorda mõjusid lihtsatele tegevustele. Nii kujunes automaatsetest refleksidest esialgne ähmane

¹⁹ «Nauka i Žizn» nr. 3, 1955.

²⁰ «Weltall — Erde — Mensch. Ein Sammelband zur Entwicklungsgeschichte von Natur und Gesellschaft. Berlin, 1954, lk. 251 f.

tunnetus. Pole õige arvata, et inimeseks arenemine algas mõnes kindlas geograafilises kohas. «Vana Maaailma hiiglasuurel maa-alal niisugust kindlapiirist väikest paika (näiteks Ida-Aafrika, Lõuna-Euroopa, Kagu-Aasia) nimetada ei saa, sest nagu leiud tunnistavad, olid väljasurnud inimahvide mitmesugused liigid laiadele maa-aladele levinud. Nimetamisväärne on ka asjaolu, et ühel ja samal maa-alal elas väga palju ühest liigist inimahve (arvestuste kohaselt ligikaudu 100 000). Sel põhjusel on ülearune otsida kahte esimest inimest; nad ei eksisteerinud kunagi; alati on olnud kas suurem või väiksem rühm inimesi, kes pikkamööda eraldus loomariigist.»²¹

Pitekanthroobile järgnes sinantroop (ürginimene). See elas ligikaudu 600 000 kuni 500 000 aastat tagasi. Kümne aasta jooksul (1927 kuni 1937) leiti Pekingi lähedal luid, mis kuulusid enam kui neljakümnele sellisele olendile. Tema aju maht oli juba 1200 cm³. Ta kasutas väga lihtsaid tööriistu. Kaevamistel tulid päevavalgele ka loomade luude jäänused, keda sinantroop toiduks tarvitas (mõõkhammastiiger, elefantid, häänid, hirved, karud jne.). Leiti ka inimeste purustatud koljuluid ja muid konte, millest võib oletada, et need ürginimesed olid inimsööjad. Leiti ka tuleasemete jälgi. Pitekanthroobi ja sinantroobi üksikasjaline uurimine andis tähelepanuväärseid tulemusi. Selgus, et «nende käed ja jalad sarnanesid tänapäeva inimesele rohkem kui kolju, mis mitmeti ahvi koljut meelde tuletab»²². Seega tões-

²¹ Weltall — Erde — Mensch. Lk. 249.

²² «Наука и Жизнь», nr. 3, 1955.

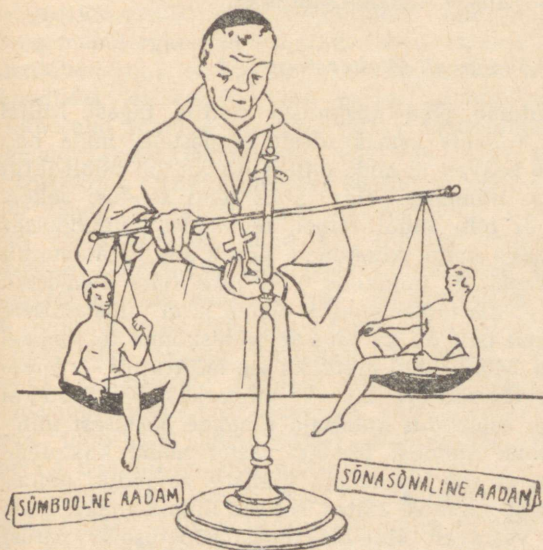
tus fakt, et töö on inimeseks arenemisel määrava tähtsusega. Järjest korduvad ja keerulisemaks muutuvad tegevused olid põhjuseks, et aju jäi esialgu oma arengus jäsemete arengust maha. Ka töötamisest tingitud paremakäelisus tehti kindlaks ajus avastatud ebasümmeetria põhjal — sinantroobi ajus märksa selgemalt kui pitekanthroobi ajus.

See ikka veel ahvisarnane inimene kujunes neandertali inimeseks (nimetatakse ka paleantroobiks) paleoliitikumi ajal, umbes saja tuhande aasta eest (vanema kiviaja keskpaiku). Vanema kiviaja lõpul oli ülekaalus kromanjoni inimene (Euroopas, Aasias, Aafrikas). Tema kehaehitus on tänapäeva inimesega sarnane ja sellepärast nimetatakse teda ka neantroobiks.

Vanadele egiptlastele, babüloonlastele jne. eelnes inimühiskonna ajalugu, mis oli sadu tuhandeid aastaid pikk. Areng kulges loomast inimeseks, instinktiivselt reageerivast olevusest mõtlevaks olendiks. Tööriistade täiendamisega paranes ka primitiivne eluviis. See omakorda soodustas mõtlemisvõime ja kõne edasiarenemist ning kõigi nende mõjude tagajärjel muutusid ka kehavormid. Pole ammugi enam saladus, et mitmesugused tegevused ja keskkond kujundavad inimest. Ka meie enda kogemused kinnitavad seda. Talumees, kes pidevalt põllul töötab, astub raskemalt kui see, kes näiteks on harjunud iga päev parketil kõndima. Kehalist tööd tegeva inimese käsi on teistsugune kui vaimselt töötava inimese käsi. Rõhutame veel kord: lõppude lõpuks töö lõi inimese.

Ka siin jäi võitjaks teadus, mitte aga usk. Teadus tõestas inimese loomuliku tekkimise umbes 600 000

aastat tagasi. Lüngad, mis alles hiljaaegu olid drüopiteekuse ja neantroobi vahel, on nüüd sedavõrd täidetud, et isegi usuteadus peab inimese loomulikke arengut tunnistama. Seni püüdis ta neile lünkadele viidates kaitsta seisukohta, et inimene on kõrgema olendi «loodud». Ent inimese arengu faktilist materjali teavad veel vähesed ja seda «lünka» kasutabki

usuteadus. Ta püüab jätta muljet, nagu oleks võimalik piiblitõdesid — nüüd küll ainult «sümboliseks» — kokku sobitada teaduse saavutustega.

Usuteadus püüab tekitada muljet, et piibliõpetusi (ehkki nüüdsest peale ainult «sümboolses mõttes»)

on võimalik teaduslike uurimistöö tulemustega ühendada.

Siiski — 600 000 aastat on liiga ränga kaaluga. Neile lisanduvad veel mõjuvad argumendid. Usuteadlased ise kaalusid «sõnasõnalist» Aadamat ja leidsid selle liiga kerge olevat. Kuid vaevalt on «sümboolsel» Aadamal rohkem kaalu, et pääseda «sõnasõnalise» Aadama saatusest.

Kas Adam oli pitekantroop...?

Pöördume oma küsimuste juurde tagasi. Millal teatas «jumal» esmakordselt inimestele, mida nad tegema peavad ja mida mitte? Adam oli piibli järgi esimene inimene. Tema jaoks tehti seadus: sellest puust ei tohi süüa! Piibel, tähistades «sümboolse» Aadamaga kogu inimkonda, peaks siis paratamatult tunnistama, et inimkond pidi juba oma olemasolu algul jumala tahtes teadlik olema ja et tühistamisele määratud patt oli ka juba inimühiskonna tekkimisel olemas. Muul juhul muutuks see mõistujutt — nime-tame seda seekord nii — mõttetuks. Kindlasti ei kavatse usuteadus kuuesaja tuhande aastasest inimühiskonna ajaloost 594 000 aastat maha kustutada selleks, et siis tunnistada viimane sajandik, umbes esimesest vaaraost alates, selleks inimkonnaks, keda tuleks vastavalt «jumala lunastusõpetusele» patust vabastada. Kui ta aga esimesest 99 sajandikust loobuda ei taha, siis on ka see osa «Adam», kõigi sellest tulenevate tagajärgedega...

Me juba veendusime, et inimese eksistents algas pitekantroobi ajal. Kas siis vastavad käsud anti ahvinimeste karjadele?

See kõlab naeruväärselt — kuid ometigi peame kõike seda usuteaduse pärast kontrollima.

Pitekantroobil oli küll juba teatud kõne- ja mõtlemisvõime, kuid sedavõrd primitiivne, et ta poleks suutnud endale kõrgemat olendit isegi ette kujutada. Ka mõtlemise arengul on oma ajalugu. Loomal näiteks puudub mõtlemisvõime ja ta suudab reageerida vaid neile objektidele, mis mõjuvad tema meeleorganitele vahetult. Objektid, mis ei ole aistitavad, mis ei ole tema meeleorganite otseses läheduses, ei avalda talle mõju. Loomulikult ei küündinud inimese esialgne kobav mõtlemine kõrgemate abstraktsioonideni, vaid oli veel kitsalt ümbruskonna üksikesemetega seotud ja tegeles otsestelt nende objektidega, mis olid nähtavad, kombitavad või kuuldavad. Enne kui inimese mõtlemine otsestest objektidest kõrgemale tõusis, enne kui ta hakkas taipama nähtuste sisu, hakkas küsima *kust* ja *kuhu*, möödus väga palju aega, mida jällegi võib mõõta vaid sadade tuhandete aastatega. Inimese tunnetusprotsesside olemust saab väga hästi võrrelda lapse mõtlemise arenguga. Vastsündinul ei ole oma ümbrusest mingisugust ettekujutust. Pikka-mööda hakkab ta seda mõistma. Esialgu ta ei küsi *kust*, *kuhu* ega *miks*? Asjad ja nähtused on tema jaoks lihtsalt olemas. Lapse mõtlemine on algul seotud ainult nende esemetega, mida ta vahetult oma meeltega aistib. Sellel arenemisastmel ei oska ta midagi peale hakata niisuguste mõistetega nagu «mina», «sina» või «jumal», «ingel», «kurat». Hiljem, mõtlemise arenedes, algab niinimetatud «küsimuste periood»: «Miks on see nii...? Kes selle tegi...?» Lapse mõtlemine vabaneb seega vahetult

konkreetsest ja hakkab üha rohkem tegelema mõistetega, mis ei ole otseselt seotud aistitavate asjade ja nähtustega. Nüüd on vanemate kohuseks vastata lapse tuhandetele küsimustele. Kui laps pärib äikese, tormi, vihma ja muude nähtuste tekkepõhjusti, siis seletatakse talle vastavaid looduslikke tegureid. Vanemad jagavad sel puhul oma lastele väärtuslikke kogemusi, mida inimkond aegade jooksul on kogunud. Selliselt arvatavasti arenes ka kogu inimühiskond. Esialgu oli tal täiesti võimatu mõista «üleloomulikke» nähtusi. Sest tema mõistuses ei eksisteerinud veel vaime, deemoneid, jumalaid ega muud taolist. See väga pikk ajajärk, mida teadus nimetab inimühiskonna religioonieelseks ajajärguks, kestis kindlasti kuni neandertali inimeseni. Ka kõige varajasemate inimasulate väljakaevamised ei anna tunnistust mingisugustest usundlikest ega müstilistest toimingutest ega isegi kombekohastest matustest, millest võiks järeldada kas või kõige lihtsaimi usutalitusi. Kes vastas aga tollaegsete inimeste tuhandetele küsimustele, kui nad pärast religioonieelset ajajärku oma «küsimuste perioodi» jõudsid? Nende elu oli pidevalt metsloomade rünnakute, nälja ja külma tõttu hukkumisohus. Näis, nagu varitseksid neid pidevalt tundmatud halastamatud jõud. Tohutult palju oli seda, millest nad midagi ei teadnud, võrreldes sellega, mida nad juba taipasid. Ja seepärast oligi loodusjõudude tegevus nende mõistusele fantastiline, seletamatu, «üleloomulik»! Sel ajajärgul tõlgitsesid nad kõike tundmatut imena.

Eelreligiooset ja sellele järgnevat primitiivsete usutalituste aega, mil ei olnud veel mingit ettekujut

tust kõikvõimsast jumalast, kirjeldatakse katoliiklikus koduraamatus «Püha viinapuu» järgmiselt:

«Missugused olid usu algvormid, missugune oli usu algus, lähtepunkt ja missugused tema esimesed avaldused? Sellele küsimusele saame vastuse koopajoonistelt . . . Kui ilmekalt need pildid usu algpäevi selgitavad! Pildid, mis kujutavad loomi. Pildid, millele pihta lasti, pildid, millel kujutatakse nooli, odasid ja bumerange, millede ees tantsiti nii, et veel tänapäevalgi on näha inimeste jalajälgi koopasavis; pildid vanimaist jahipidamisnõidustest, pildid vanimast religioonist, mis kujutas endast loomade tapmise maagilist rituaali . . .»²³

Isegi niisugused rahvad nagu kreeklased, germaanlased ja teised ei tundnud veel absoluutse jumala mõistet. Seda ei tunne veel praegugi paljud Aafrikas, Aasias ja Austraalias elavad suguharud. Taoline mõiste esineb vaid üksikutes religioonides ning sealgi on see välja kujunenud aegamööda, pika arenemisprotsessi jooksul. Mitte «jumal» ei loonud inimese, vaid vastupidi — inimesed lõid endale jumalaid. Need on faktid. Muid tõendeid ei ole ja isegi usuteadus ei saa neid kummutada. Usumeestel ei jää muud üle kui — tõendite asemel kasutada tühipaljaid sõnu.

Kui «jumal» eksisteeriks (mida usuteadus eeldab tõestamata), siis ei oleks ta ometi sadade tuhandete aastate jooksul inimkonnale kõige vähemutki tähendanud. Inimkond ei võinud tunda usku ega olnud selleks võimeline. Nii ei teadnud ta ka midagi «ju-

²³ Vom heiligen Weinstock. Katholisches Hausbuch. St.-Benno—Verlag, Leipzig, 1959, lk. 90.

mala seadusest», mille rikkumise eest ta oleks pidanud vastutama. Nii jääb usuteadusele järele ainult inimühiskonna ajaloo viimane sajandik...

Kuid ka siin tekitab raskusi küsimus: millal siis pöördus jumal inimese poole esmakordselt. Teame juba, et sugukondade register kuni Noani ja Aabramini on kahtlane; neil puudub alus ja neid ei saa enam sõnasõnaliselt võtta. Võime kindlasti väita, et jumal ennast «sümboolsele» Noale või Aabramile ei ilmutanud. Ometi oli piibli järgi jumala lunastusõpetus siis juba käigus, lunastaja oli juba ette kuulutatud. Keda oli siis tarvis lunastada ja millest?

Kas inimkond oli hukka mõistetud ja seejärel lunastamisele määratud seepärast, et ta «patustas jumala seaduste» vastu? Sellel viimasel arenemisperioodil aga võis ta neid «seadusi» ainult aimata, kuna need said piibli kaudu teatavaks alles ammu pärast seda, kui inimkond oli juba hukka mõistetud.

Kas tahetakse inimkonda selle eest vastutavaks teha, et ta oli loomariigist põlvnemise tõttu «ebatäiuslik» ja harrastas inimsöömist, et ta alates orjanduslikust perioodist kuni kapitalistliku ajastuni ei saanud teisiti elada, kui majandusliku ja riikliku ekspuaterimisega, kõigi negatiivsete kaasnähtustega, nagu me seda ajaloost teame.

Või on inimkond ainult «sümboolselt» hukka mõistetud ja seejärel lunastatud ja kas uskmatuid ootab vaid «sümboolne» kohtumõistmine?! Ka ei saa paika pidada tees, et kogu inimkond on «Adam», kes juba oma olemasolu algusest peale jumalale vastu hakkas. «Meie oleme Adamad» — see on usuteaduse viimaseks ettekäändeks, et õigustada «jumala lunastusõpetust», põhjendada lunastaja

hädavajalikkust ja päästa seega ristiusk teaduslike saavutuste võitmatute tõdede eest. «Meie oleme Aadamad» — see on laguneva religioosse süsteemi viimane tees.

Kaasaegse materialistliku teaduse saavutused on nendeks välisteks kui ka sisemisteks põhjusteks, miks usuteadus on sunnitud oma seisukohta avaldama. Ka usklikud on sellest huvitatud. Ent vastustest näeme, kuivõrd kadunud on usu veenmisjõud ja kuidas religiooni jalgealune järjest kahaneb. Närviliselt ja juhuslikult kasutatakse igasuguseid põhjendeid, et kas või teatud määrалgi ristiusu

mõtet kaitsta. Tulemuseks on siiski vaid mõttetus.

Toome siinjuures näite, mis öeldut suurepäraselt kinnitab. Eespool mainitud katoliiklik koduraamat kirjutab:

«Kauges minevikus lõi jumal oma sõnaga esimese inimese. Tänapäeva teadlased väidavad, et see sündis enam kui kuuesaja tuhande aasta eest. Inimkonna igivanad mälestused, mis on kirja pandud pühakirja Vanas Testamendis ja mida jumala poeg Jeesus Kristus kinnitas, jutustavad esimeste inimeste ürgsest saatusest: nende süüst ja karistamisest. Nad jutustavad ka sellest, et inimestele oli juba algusest peale lunastaja töötatud. Sajad tuhanded aastad pidi inimkond ootama.»²⁴

Katoliikliku koduraamatu järgi oli tõepoolest ahv-inimene see, kes endale viigilehti noppis, kes paradiisist lahkus ja lõpuks selle eest hoolt kandis, et need sündmused pärimuste kaudu järeltulevatele põlvedele edasi kanduksid! Ja seda kirjutab seesama katoliiklik koduraamat, mis eespool väidab, et usk kujutas oma algpäevil endast ainult maagilist rituaali, jahipidamisnõidust... Lõpuks konstateeritakse:

«Meil, kristlastel, pole seda raske uskuda.»²⁵ Siis järgneb üksikasjalik vanema, kesk ja noorema kivi-aja kirjeldus, kusjuures osutatakse neile paikadele Saksa DV territooriumil (Hundisburg, Markkleeberg, Taubach ja Ehringsdorf), kus on leitud jälgi kõige vanematest inimestest, kes elasid seal ligi 250 000 aastat tagasi.

²⁴ Vom heiligen Weinstock. Lk. 87 f.

²⁵ Sealsamas, lk. 89.

Nii esitatakse lugejale mõne lehekülje ulatuses teaduslike faktide kõrval kõige lihtsameelsemaid vassinguid.

Küsimine: kui kaua lubab kristlane — ükskõik, kas katoliiklane või protestant — oma heatahtlikkusega mängida?

«Näilised konfliktid . . .»

Eespool nägime, missuguseid järeldusi võib teha teatud usuliste dogmade põhjal. Usuteadus katsub neist mööda hiilida ja näidata, nagu oleks usu ja teaduse vastuolu nüüd igaveseks lahendatud. Pingeline vahekord teadusega, mille põhjustajaks oli kunagi usuteadus ise, heidetakse muuseas kõrvale kui «näiline konflikt», ja ristiusu olemusele omast teadusevaenulikkust ning maailmapõlgust ei mainita üldse. «Potsdamer Kirche» kirjutab:

«Konfliktid ehk näiliselt lahendamatud vastuolud tekivad ainult siis, kui kirik kordab vanu vigu ja seob igavesi usutõdesid ajakohaste maailmatunnetuse küsimustega — või, kui teadus lakkab olemast täpne faktide uurimine . . ., ületab oma piirid ja hakkab esitama maailmavaatelisi väiteid.»²⁶

Näiteks tohtivat «igavestes usutõdedes» (nagu: «Ma usun, et jumal on mind loonud.»

«Alguses lõi jumal taeva ja maa.»)

ainult siis kahelda, kui neid seostatakse «ajakohaste» maailmatunnetuse küsimustega, s. t. teaduslike uurimuste tulemustega. Sest «igavesed usutõed» «ei ole teadusliku tunnetuse paratamatud tulemused, kuid

²⁶ «Potsdamer Kirche» 1956, nr. 50.

nad ei ole sellega ka vastuolus». ²⁷ Nii usu kui ka teaduse seisukohalt lähtudes ei esinevat siin mingit vastuolu; usk ja teadus olevat kaks täiesti erinevat tasapinda, mida teineteisega ühendada ei saa. Nii olevat siis täiesti võimalik, et kristlane tunnustab teadust ja usub ühtlasi ka jumalat.

Tõepoolest, see hüpe on riskantne isegi nende ettepanekute autorile, nagu järgneva näite varal selgub. Nii mõnelegi lihtsale kristlasele, kes otsib tõelist lahendust ja jõuab loogiliste vasturääkivusteni, esitab see seisukoht lahendamatu ülesande: näha universumis või väljaspool seda «jumalat», kes tegevusetult jälgib, kuidas maailmas kõik objektiivsete seaduste põhjal areneb. Kuidas on võimalik näiteks lauset: «Ma usun, et jumal on mind loonud» kooskõlastada «Potsdamer Kirche» seisukohaga, et elu on arenenud loodusliku protsessi tulemusena kõige madalamatest vormidest loomariigi kaudu inimeseni?

Artikli autor härra D. Jacob keerutab ja vingerdab vastusega: teadus võib välja uurida üksikasju inimese tekkimisest, inimese arengu üksikuid etappe; kuidas inimene aga üldiselt võttes tekkis, kas loodusliku protsessi tulemusena või jumala looduna, seda ei suutvat teadus ialgi tõestada. Mida tähendab see müstiline «üldiselt võttes»? Kõik üksikud arenguetapid kokku peaksid ju lahendama küsimuse inimese tekkimisest? Kas pole nii? Ja mis on «jumalal» sel juhul muud teha olnud, kui üldist iseliikuvat seaduspärast arengut «algusest» peale «jälgida» või «sündida lasta»? Kui tegeldakse teadustega, siis tuleb müstilistest kõrvalepõigetest loobuda, muidu võib

²⁷ «Potsdamer Kirche» 1956, nr. 51.

tekkida kuuldus — millest autor nii väga tahaks hoiduda —, et kasutatakse «trikke»...

Sellega seoses vaatleksime samaväärset kirjutist «Meie aja kristlikus eksistentsis»:

«Kuidas toimus areng inimese eelkäijast inimeseni, see jääb imeks ja saladuseks. Põhiliselt pole teadusel argumente, millega seletada, kuidas inimesest sai inimene, kuidas ta erinevalt loomast mina-teadvusele jõudis, miks just tema erinevalt härjast või eeslist on isiksus; lühidalt, kuidas võis tekkida bioloogia valdkonnas selline nähtus, mida enam bioloogiliselt seletada ei saa.»²⁸

Ja veel:

«Inimene on loova tahte, loova kavatsuse tulemus. Ja kuna inimesel on jumala nägu, siis on ta ka «loomistöö kroon», see tähendab: madalamast kõrgemale toimuva arengu käigus lõi jumal ka inimese. Nii oli looja ja tema loomistöö eesmärgiks inimene juba siis, kui maa peal veel «inimese» liigist jälgegi polnud.»²⁹

Kui see nii poleks, siis oleks üleminek madalamalt vormidelt kõrgematele tekkinud orgaaniliste ainemolekulide juhuslike kombinatsioonide tagajärjel. See olevat aga võimatu, kuna: «Selle oletusega pole kooskõlas fakt, et arenemine on sihikindel liikumine igale liigile omase tervikluse poole, mida füüsikalise-keemiliste katsetustega üksi seletada ei saa, vaid mis eeldab liikumapaneva jõu olemasolu iduplasmas või geenide molekulides.»³⁰

²⁸ G. Naundorf, Christliche Existenz in unserer Zeit. Lk. 35.

²⁹ Sealsamas, lk. 30.

³⁰ Sealsamas.

Ehkki öeldus on juba inimeseks saamise oluline osa välja toodud, lisame siiski järgmist: keskkond oma mitmekesisusega mõjustab pidevalt looma organismi. Viimane pidi olemasolevate iseärasustega kohanema. Süvamere kalal, kes viibib pidevalt pilkases pimeduses, arenesid välja erilised orienteerumiseks vajalikud kompimiseliinid. Samal põhimõttel arenes ka loomast põlvnev inimese esivanem, keda erutas harjumuseks saanud ümbruses leiduvate esemete kasutamine ja kes lõpuks teadlikult ning sihikindlalt tegutsema hakkas. «Juhtijaks» oli talle igal juhul ümbritsev maailm, mis sundis organismi vastavalt käituma. Korduvad tegevused avaldasid mõju pärilikule ollusele, mille kaudu need uued omadused järeltulevatele põlvedele edasi anti. Ses suhtes oleme tsiteerituga ühel nõul: vähe kasu oleks olnud puhtjuhuslikkudest kombinatsioonidest geeni molekulide sisemuses. Selle tagajärjeks oleks olnud mingisuguse kuju ja käitumisviisiga loomad, kes olemasoleva ümbruskonnaga varsti vastuollu oleksid sattunud ja poleks seetõttu eluvõimelised olnud. Seega ei «juhitud» arengut seestpoolt, vaid väljastpoolt, ja mitte üleloomulikult, vaid loomulikult.

Lause «Ma usun, et jumal on mind loonud» on teadusega vastuolus. Seda saab seletada ainult müstiliste spekulatsioonidega.

Lauset «Alguses lõi jumal taeva ja maa» ei saavat aga päris ilma teaduseta mõista, märgib D. Jacob ja ilmutab jällegi ebajärjekindlust, kuna see seisukoht on vastuolus tema enda konstateeringutega, et kirik ei tohtivat «igavesi usutõdesid» siduda «ajakohaste» teaduslike avaldustega. Artikli autor viitab teadlaste seletusele, et tähesüsteemid pidevalt

laienevad ja eemalduvad meist igas suunas. Järelikult pidid nad kõik esialgu ühes punktis koos olema, enne kui nad lõhkeva granaadi sarnaselt igasse suunda laiali lendasid. See «punkt» aga olevat tänapäeva maailma teaduslikult tõestatav «algus». Sellest lähtudes tulevatki ainult jumal loojana kõne alla. Need on ju loodusteaduslikud ekskursid maailmavaatelistele lõppjärelustega, mida autor ennist põhimõtteliselt tagasi lükkas. Kas on siis tingimata vaja «filosoferida»? Eemalduva liikumise konstateerimine on õige, ent nõndanimetatud «algus» on tühi väide.

Igal algusel on ka lõpp. Kinnitust sellele leitakse hüpoteesis, mis tunnistab, et tähtedes leiduva vesiniku pideva vähenemise tõttu (tuumareaktsiooni põhjal) kaob vesinik teatud aja möödudes täiesti ja «lõpp» olevatki käes. Vaadeldakse vesiniku vähenemist üksikutes tähtedes ja väidetakse, et see tähendavat «lõppu». Teatavasti esineb universumis ka pidev uute maailmade tekkimine, ja seega on mainitud protsesside tulemuseks uue kujunemine, aga mitte maailma lõpp, nagu seda arvab Jacob.

Selle härra julgus paneb imestama. Ta konstateerib ülaltoodud «väidete» põhjal kategooriliselt, et loodusteadus kinnitavat «täie kindlusega», et maailm polevat igavene, tal olevat algus ja lõpp. . .

Ühes asjas on Jacobil küll õigus: selliselt ei jõuta kunagi maailmavaatelistele järelusteni. Need on sofistlikud meetodid, millega saab «tõestada» kõike, mida «tõestada» tahetakse. Oma ettekandes rõhutas professor Weizsäcker:

«Varsti võib näiteks öelda: kirik õpetab, et ajalises on maailmal olnud algus ja jumal olevat selle

loonud. Loodusteadus eitas seda seniajani, nüüd aga märkab, et see on siiski nii nagu kirik ütleb. Minu meelest on see liiga odav ja ma usun, et sellest õpetusest põhiliselt siiski loobutakse.»³¹

Missugusest õpetusest? Õpetusest, et kirik sageli juba loodusteaduste tõestamata arvamustest kinni haaras (Ptolemaiiose maailmasüsteem!) ja häbiväärselt karile jooksis, kui tegelik tõde avalikuks sai. Professor v. Weizsäcker arutleb edasi:

«Küsimusele «Ja mis oli enne?» julgevad mõned uljaspead vastuseks natuke targutada; teised aga arvavad, et seda ei teata. Mina isiklikult tahaksin osutada sellele, millele jõuab tänapäeva teoreetiline füüsika abstraktse mõtlemise teel: Võib-olla polnud enne midagi.»³²

Neil sõnadel võib olla eriline tähtsus, kuna Weizsäcker, erinevalt neist teadlastest, kes on usuga vahekorra täielikult lõpetanud, püüab kiriku «lepituskatseile» teadusega teatud määral vastu tulla. Kuid alati, kui ta näeb võimalusi loodusteaduse ja kiriku lepitamiseks, viitab ta ainult võimalustele.

Evangeelse usuteaduse argumentidel, mida D. Jacob vähemalt osaliseltki kaitseb, puudub igasugune alus. Teadus ei saa tõestada, et maailmal olevat algus ja lõpp. D. Jacob kasutab siin kaht hüpoteesi, ühendab need maailmavaatelite järeldustega ja deklareerib tulemust, nagu oleks tegemist täpse teadusliku seisukohaga.

Oleks huvitav teada, missugust arvamist ta tõepoolest kaitseb? Kas seda, et teadused tõendavad

³¹ Tsiteeritud autori märkuste järgi.

³² Sealsamas.

«täie kindlusega» maailma algust ja lõppu, või et nad seda üldse ütelda ei saa. Näib nii, et ta on vajaduse järgi mõlema seisukohaga nõus.

Kuhu jääks aga «jumal», kui maailmal poleks algust ega lõppu, kui maailma materiaalne eksistents poleks loodud ega oleks ka hävimisele määratud?

«A» ja «O» täpne vaatlus . . .

Friedrich Engels tegi järgneva kokkuvõtte oma kaasaegseist teaduslikest seisukohtadest maailma arenemise kohta:

«See on igavene ringkäik, milles materia liigub, ringkäik, mis lõpetab oma tee vaid nii pika aja jooksul, et meie maakera aastast ei piisa enam selle mõõtmiseks, . . . ringkäik, milles kõik kaduvad materia olemasolu vormid — ükskõik, kas on tegemist Päikese või udukoguga, üksiku looma või loomaliigiga, keemilise ühinemise või lagunemisega — on ühteviisi mööduvad, ja milles pole midagi igavest peale igavesti muutuva, igavesti liikuva materia ning tema liikumise ja muutumise seaduste . . . Kui palju miljoneid päikesi ja maid tekib ja hukkub, kui palju aega kulub, enne kui mõnes päikesesüsteemis tekivad kas või ühelainsalgi planeedil orgaanilise elu tingimused . . . hoolimata sellest kõigest on meil kindel veendumus, et materia jääb kõigis oma muundumistes igavesti samaks, et ükski tema atribuutidest ei või eales kaduma minna . . .»³³

Need väited on ka tänapäeval kitsendamata maksavad. Teadus tõestab neid ikka ja jälle ning aitab

³³ K. Marx ja F. Engels, Valitud teosed, II kd., lk. 61.

veelgi paremini mõista. Juba ammust ajast tunneb teadus mateeria jäävuse seadust. Ükski mateeriaosake ei kao, seda ei saa hävitada ega eimiskiks muuta. Iga materiaalne asi on jagatav ja alati väiksemaks, üliväikesteks ning veelgi väiksemateks osadeks tükeldatav. Tulemuseks on aatomid või aatomi-osad, niinimetatud elementaarosakesed (aatomituumas olevad positiivselt laetud prootonid, neutraalsed neutronid, positronid jt. ning negatiivselt laetud elektronid, mis «kestas» tuuma ümber tiirlevad). Ehkki need elementaarosakesed on imetillukesed, nii et neid ka kõige tugevamate mikroskoopidega ei näe, on nad siiski olemas. Teadus tabab nende «jälgi» pildistamise teel ja nende energiat kasutatakse nii saatuslikus aatomipommis kui ka rahulikku otstarvet teenivas aatomireaktoris.

Nii nagu materiaalseid kehasid saab osadeks jagamise teel muuta näiliselt «nähtamatuks eimiskiks», nii saab neid osasid taas kokku liites uuesti muuta nähtavateks kehadeks. Need on nüüd juba aabitsatõed, milles ükski inimene enam ei kahtle. Mateeria jäävuse seadus on vastuvaidlematu teaduslik tees.

1748. aastal väitis M. V. Lomonossov esmakordselt teaduse ajaloos, et ka energia või liikumine ei lakka olemast. See üksnes muundub ühest vormist teise, kuid ei kao.

Hiljem avastas arst ja looduseuurija Robert Mayer (1814—1878) soojusenergia ja mehaanilise liikumise energia vahelise kvantitatiivse suhte (1 suur kalor = 427 kilogramm-meetrit mehaanilise liikumise energiat) ja tõestas seega neid mõtteid, mida Lomonossov avaldas. Seega pandi alus põhilisele füüsikaseadusele — energia jäävuse ja muundumise seadusele.

Nii näiteks ei muutu naftas, puus või kivisöes «pühkav» energia põlemisel «eimiskiks», vaid muundub kvantitatiivselt vastavaks soojusenergia hulgaks. Seejärel muundub see mehaanilise liikumise energiaks, mis omakorda muundub elektri- või elektromagnetiliseks energiaks, või vastupidi. Niisiis on tegemist ringliikumisega, kusjuures püsib energia hulk, kvantiteet; see üksnes muudab oma kuju, läheb üle ühest vormist teise. Ka see seadus on üldiselt tunnustatud, vastuvaidlematu teaduslik tees.

Albert Einstein, kelle relatiivsusteooriaga nii mõnigi tardunud metafüüsiline seisukoht kummutati, tõestas oma kuulsal valemiga $E = mc^2$ (E = energia; m = mass; c = valguse kiirus, 300 000 km/sek.) energia ja massi lahutamatu seose. Seega tõestas ta, et liikumine on materias lahutamatu, sest energia mõiste on tihedalt seotud liikumise mõistega. Materiat ei saa samastada ühe tema omadusega — massiga, kuid kuna mass on materia põhiomadus, siis on teatava massi puhul alati olemas materia. $E = mc^2$ tähendab, et igasugusel energial on teatav kindlaksmääratud mass ja vastupidi, et igal massil on ka kindlaksmääratud kvantum energiat ja nimelt mc^2 . See tähendab: ilma energiata pole massi ja ilma massita pole energiat. Idealistlikel sahkerdajatel ei ole õigus, kui nad väidavad — näiteks uraani tuuma lõhustamisel tekkiva kiirgusenergia puhul —, et mass muundub energiaks või materia muundub kiirguseks. Täpselt väljendades võib siin kõne alla tulla vaid ainelises olekus esineva materia muundumine kiirgusolekus esinevaks materias. Material on mõlemas olekuvormis nii energia kui ka mass. Seda asjaolu ei muuda ka fakt, et elektromagnetilise kiir-

guse massil on teistsugused omadused (siin puudub inertsus) kui ainelises olekus oleval materjal. Olgu mainitud, et tänapäeva teadus vaatleb kõiki elementaerosakesi kui muutuvaid, kui muundumisvõimelisi. See tähendab aga jällegi, et üks materia vorm võib muunduda teiseks, ja seda mitte ainult inimese tahetel, mitte ainult vägivaldse tuumalõhustamise kaudu. Nii näiteks täheldati elektronide muundumist valguseks, gammakiirguseks (ainelt — valgusele) ja vastupidi, gammakiirguse muundumist elektronideks ja positronideks (valguselt — ainele). Neil avastustel on tohutu tähtsus, kuna nad näitavad, et universumis ei ole kusagil rangeid piire: kõik on muutuv ja näiliselt kindlast, igavesest seisundist võib tekkida sootuks teine, jällegi näiliselt muutumatu seisund.

Seega tõestab $E = mc^2$, et materiat ilma liikumiseta ei saa olla, et liikumine on materiaast lahutamatu, on tema olemise vorm. See kehtib ka vastupidise fakti kohta, et liikumist ilma materiaata ei eksisteeri. Mis oleks «liikumine», kui poleks seda, mis liigub? Samuti ei oleks mõtlemine, vaimne liikumine võimalik, kui poleks mõtlemise materiaalist baasi — aju.

Missugused maailmavaatelised järeldused tulenevad neist teaduslikest faktidest maailma alguse ja lõpu kohta?

Energia jäävuse ja muundumise seadus kinnitab, et nii materia kui ka temast lahutamatu energia on hävimatud. Väide, et maailmal pole «lõppu», polegi õieti mingi filosoofiline järeldus, kuna maailm on omas tervikluses seaduspärane liikuvate materiaalist nähtuste kogu. Mida tähendab «lõpp»? Esiteks

võib ta tähendada maailma muutumist «eimiskiks»; nimetatud seadus aga lülitab selle võimaluse välja. Teiseks arvatakse, et universum tardub mingisse «külma» või ka «soojussurma»; aga ka see ei tule kõne alla, sest materjal on kindel omadus oma liikumist pidevalt diferentseerida, pealegi kehtib vastav termodünaamika seadus ainult teatud tingimustes. Inimkonna kogemused kinnitavad korduvalt, et maailma üksikobjektid pidevalt tekivad ja hävivad — alates kõige pisemast putukast ja lõpetades kõige võimsama taevakehaga. Selle tekkimise ja hävimise kaudu püsibki maailm tervikuna ning säilitab oma liikumise ja vormide mitmekesisuse ning erinevuse. Ja «algus»? Vastus on sama: kus pole lõppu, seal pole ka algust. Maailma «algus» ja «lõpp» on küsimused, mis kuuluvad idealismi ja metafüüsika valdkonda ja mida maailma arenemisseadused eitavad.

Maailm, millele on omane liikumine, ei vajanud loojat, kes oleks andnud liikumiseks esimese tõuke. Maailma, mis ei muutu «eimiskiks», pole ka suudetud luua «eimiskist». Ja pidevalt muutuv maailm areneb igavesti.

«Potsdamer Kirche» näeb asjatult vaeva, et «viimast», s. o. usku jumalasse, teaduse rünnakute eest päästa.

Ateism, usk jumalasse ja mõistus . . .

Mõistusega on omapärane lugu. Sellest kõneldakse ikka ja jälle, kusjuures teoloogia on selles suhtes agaramate hulgas. Vaevalt leidub aga midagi, milles rohkem eksitakse. Mida tähendab mõistus? Mõistus pole lihtsalt kaasa sündinud. Igale inimesele on aga sündimisest saadik kaasa antud võimalused mõis-

tuspäraseks tegutsemiseks. Ta võib neid võimalusi kasutada või kasutamata jätta. Tuleb rõhutada, et mõistust ei tohi samastada intelligentsiga. Ka intelligentne inimene võib mõningais tingimuses ebamõistlikult käituda. Mõistus põhineb alati teadmistel ja kogemustel. Peamiselt on ta täpsel tunnetusel põhinev arukas, otstarbekohane tegevus ja käitumine. Vana rahvatarkus ütleb, et «põletada saanud laps kardab tuld». Kas pole siin väljendatud lihtne tõde, et iga kindla kogemusega vastuolus olev tegutsemine ja käitumine on mõttetu ning ebaotstarbekohane, nimelt rumal? Või — kui tegutsemiseks on põhjus või ajend olemas, siis ei tegutseta põhjusetu. Teadlane, kes oma uurimistööde käigus pole kunagi kogunud üleloomulike jõudude mõju, ei tunnista «kõrgeimat olevust». Ja milleks, kui talle asjad ja nähtused üsna loomulikult teel lahenevad?

Usuteadlased ei pane sageli tahtlikult neid mõistuse lihtsaid reegleid tähele. See muutub neile aga edaspidises tegevuses takistuseks. Järgnevad read täiendavad öeldut. Brošüüris «Meie aja kristlik eksistents» kirjutatakse:

«Inimese vaim on osa jumalast. Sellepärast eksime põhjalikult, kui arvame, et inimese vaimsed võimed, tema loomulik ja kaine tunnetusvõime lihtsalt hävib, kui jumala vaim inimese vaimu vallutab. On ekslik arvata (nagu kristlikud ringkonnad tihti arvavad), et mõistus, see jumala loodud keeruline tehniline lülitaja, lihtsalt kõrvaldatakse, selleks et pühale vaimule tegevusvõimalust anda.»³⁴

³⁴ G. Naundorf, Christliche Existenz in unserer Zeit. Lk. 20f.

Mõistlik jutt, aga mõningate ridade järel järgneb kitsendus:

«Jumala vaim ohjeldab mõistust, mis vägagi meel-
sasti iseenda isand on, ta allutatakse jumala tahtele
ja temast tehakse jumala vaimu tööriist.»³⁵

Sellist ohjeldatud mõistust peetakse võimeliseks
näiliselt päris «mõistlikeks» arutlusteks:

«Selles endastmõistetavuse hoos sattus jumal vaa-
teväljalt kõrvale ja «emake maa» päästis valla omad
materiaalsed jõud, mis rütmilis-kosmiliste looduseä-
duste põhjal meie igapäevase leiva meile nii-öelda
automaatselt lauale panevad. See seisukoht eeldab
siiski, et looduses peituvatele jõududele ja seadus-
tele ei otsitaks seaduseandjat, mis inimese tavalise
loogikaga vastuolus oleks.»³⁶

Täpselt nii see ongi.

«Inimese tavalise loogika» puhul ei tohi unustada,
et see on kogemuste ja teadmiste tulemus, et koge-
mused seda pidevalt täiendavad ja täiustavad. Muidu
võime sattuda samasse olukorda, nagu filosoof Hegel,
kes valitses oma loogikasüsteemi kõigest sõltumatult
ja kes siis, kui ta tähelepanu juhiti sellele, et tema
uhkes konstruktsioonis ei ole kõik faktidega kooskõ-
las, vastas: «Seda hullem faktidele!» Võib-olla tah-
tis eespool tsiteeritud ridade autor sama retsepti
järgi toimida?

Tegelikusest teame näiteks, et valguskiirel on
lainelised omadused, samaaegselt koosneb ta aga
korpuskulitest — üksteisest eraldatud pisiosakekestest.
Kas oleks siis mõistlikum «inimese tavalise loogika»

³⁵ G. Naundorf, Christliche Existenz in unserer Zeit.
Lk. 21.

³⁶ Sealsamas, lk. 23.

põhjal jääda kangekaelselt vana ettekujutuse juurde, et üks teatud nähtus võib olla ainult kas lainetus või korpuskul, ja mitte kunagi mõlemad koos. Isegi iga elektron on samaaegselt nii korpuskul kui lainetus! Ja mis on «inimese tavalisel loogikal» sellega pistmist, et lõpmatus koosneb ainult lõplikest asjadest, sest teatavasti on igal taevakehal lõpmatus univerversumis oma lõplik läbimõõt?

«Inimese tavalisest loogikast» piisab täielikult igapäevaseks eluks. Pole tarvis mingit mõistusepära, seega kogemusel tuginevat põhjust, et teda korrigeerida või temas kahelda. Ometi oleks rumal «tavalise loogikaga» edasi opereerida niisugustel aladel, kus kogemuste põhjal tuleb arvestada hoopis teisi seaduspärasusi ja seetõttu ka teisiti mõelda. Nii usu-teadusele omasele «loogikale» kui ka «mõistusele» on tüüpiline, et ta ei toetu tegelikkusel põhinevatele kogemustele, vaid lähtub oletustest, väidetest ja soovunelmatest. Seega on niisugune loogika nii igapäevases elus kui ka mujal vägagi kahtlane abimees.

Hans Georg Schöpfi artikkel «Tunnetaamine, teadmine, usk» on teiseks näiliselt väga «mõistliku» arutelu näiteks. Siin autor isegi tunnistab seda teaduslikku fakti, et tekkimine ja hävimine on materiaali liikumise protsess. Huvitav on aga tema katse tõestada ka sellelt seisukohalt jumala olemasolu.

Selleks võrdleb ta materiaalsel maailmal mingi romaani kujutletud maailmaga, mille on loonud kirjanik. Nii on ta siis selle maailma suhtes looja. Kuid tema teos ei ole ajalooline, vaid utoopiline ja seepärast pole tema tegelased reaalsed ega nende teod tõestisündinud. Ometi on ta loonud terve maailma mitmesuguseid asju, sündmusi, vahekordi jne., mis

on temaga samas vahekorras, nagu meie maailm «jumalaga». Nagu Schöpf ise arvab, on sellel näitel omad puudused. Andestame talle need ja vaatleme järelt, mida ta sellest võrdlusest teeb:

«Romaanimaailmas me kirjanikku ei kohta. Teda ei esine, kuna vastasel korral peaks ta muutuma üheks tegelaseks oma romaanis. Seetõttu ei ole tal luuletatud maailma raamides mingit otstarvet (s. t., ta ei mõjusta tegevust vahetult, otseselt. — *autor*): selles võivad kehtida seaduspärasused ja nähtuste seletamiseks pole väljamõeldud teadlasel tarvis, et hüpoteesina esineks kirjanik. Nähtused selles luuletatud maailmas võivad olla täiesti materialistlikud, aga tema loojaks on ikkagi kirjanik, kes on kõikvõimas. Ja sellest hoolimata ei tunne tema kangelased teda. Nad ei tea temast midagi enne, kui ta end neile tutvustab või ilmutab. Alles siis võivad nad teda demonstreerimata uskuda.»³⁷

³⁷ H. G. Schöpf, Erkennen, Wissen, Glauben. Abgedruckt in: Begriff und Gestalt. Union-Verlag, Berlin, 1958, lk. 82.

Niisugune peaks olema ka jumala ja meie vahekord. Selliselt vaadelduna kaoks isegi vasturääkivus maailma ajalise lõpmatuse ja dogma vahel, et maailm on jumala loodud. Viimane loodi nii, et ta on lakamatuse muutumise olekus iseliikumine ja isearene mine. Autor lisas: «Isegi see õpetus, mille järgi inimese vaim on loomuliku arengu tulemus, süvendab ainult õiget usku: jumal lõi maailma, mille kujunemine on seaduspäraselt korraldatud ja loomulikele arenemisseadustele allutatud.»³⁸ Aga ärgem unustagem: tal on võim maailma üle... Siinjuures meenub Pascal Jordan: «Võib-olla näeb jumal seda maailma ainult unes — oh häda, kui ta ärkab...?!»

Andestame autorile need vead. Ta nimetab ka ise terve rea puudusi, aga peamise jääb ta meile võlgu. Nimelt: luuletaja ei loo midagi absoluutselt uut, vaid üksnes peegeldab kunstilises vormis reaalsel tegelikkust. Selliselt loodud maailm jääb kujutluste valdkonda. Mõtlemine on võimalik materiaalse organi — aju abil, mõtted ise on aga tegelikkuse peegelduseks ajus, samuti nagu väljamõeldud maailmgi. Ükskõik, kui palju kirjanik ka ei mõtleks, ometi ei sünni ühestki mõttest materiaalsel romaanitegelast (see oleks kirjanikule ohtlik, sest ta võib ju vahel ka peksa saada!). Ja sellist mõttetust nimetab autor veel «kõrgemaks olevuseks», keda ta kaitseb. Ükski kristlane pole väitnud, et jumal on materiaalne. Vastupidi: ta olevat «vaim», «mittemateriaalne», «tegutsev idee» jne. Ometi laseb Schöpf, vastuoluliselt oma romaanikirjaniku näitele, sellel «mittemateriaalsel tegutseval ideel» luua materiaalsel maailma!

³⁸ H. G. Schöpf, Erkennen, Wissen, Glauben. Lk. 84,

Niisuguseid absurdsusi teeb teoloogia alati, kui ta selgitab, et materiaalne maailm on «jumala» loomistöö tulemus. Alguses on alati olnud «idee», mis lõi olemasoleva «iseenesest» või «mittemillestki» ehk siis leidis «surnud» mateeria, millele ta «omistas» igavese liikumise ja seaduspärasuse.

Mis ajendas Schöpfi sellistele ettekujutustele, mida, nagu ta ise rõhutab, ei saa ühelgi juhul tuletda senini toimunud seaduspärasest arengukäigust (kogemuste põhjal)? Kas see pole lihtsalt soov jumalat ja usku päästa? Ta vastab: «Nad ei tea jumalast midagi, olgu siis, kui ta end neile... ilmutab.» Nii jääb talle viimseks väljapääsuks ilmutamisejutt. Meil on küllaldaselt tõendeid, et just see osutubki väga kahtlaseks allikaks... Väikese valiku katsetusi põhjendada jumala olemasolu «mõistuspäraselt» leiame artiklist: «Igatsuse karje»:

«Uskmatu filosoof Schopenhauer oli suremas. Jumalasalgaja pidi valu pärast ägama: «Oh jumal, oh jumal!» Arsti küsimusele, kas tema filosoofia issandat jumalat tunnistab, vastas ta: «Ah, niisugustes valudes ei jätku isegi minu filosoofiast ilma jumalata.»³⁹

Kas tahetakse eriolukorrast tingitud (valud selles näites) mõtlemist aluseks võtta jumala tõestamiseks? Mida sellest järeldada, seda ütlevad artikli autorid ise: «Pärast lühikest paranemist suri Schopenhauer siiski uskmatuna, nagu ta elaski.»

Viimases hädas võetakse isegi surm appi:

«Ühest vabamüürlaste salaühingu vanemast

³⁹ Der Schrei der Sehnsucht. St.-Benno-Verlag. Leipzig, 1958,

räägitakse, et ta saatnud iga kord, kui mõni salaühinguvendadest suremas oli, kaks venda valvama, et keegi ei saaks kohale kutsuda preestrit, kes võiks surijat jumalaga uuesti lepitada. Kui see vanem ise surivoodis vaevles, valvasid ka teda kaks salaühingu liiget. Vanem nõudis tungivald preestrit, kuid tema soovi ei täidetud. Kui õnnetu mees surnud oli, leiti ta voodi kohal seinale kriimustatud sõna «Credo», s. t. «ma usun.»⁴⁰

Ka see näide ei tõesta midagi. Kes garanteerib, et too vabamüürlane, juhuslikult ellu ärgates, poleks sel puhul «credo» jälle maha kustutanud? Võib-olla ühele või teisele katoliku preestrile meenub, kui palju «uskmatuid» gestaapo ja SS-piinakambrites surnuks piinati, ilma et nad oma veendumustest oleksid taganenud!

Avalikkuse ette tuuakse ka mõningad südametunnistuse «saladused»:

«Tehkem vahet selle vahel, mis on hea ja mis halb. Sõna pidada on hea, sõna murda — halb. Sõbrale truuks jääda — hea, teda reeta — halb. Õigust kõnelda — hea, valetada — halb. Kust on pärit need moraaliireeglid? Kas inimesest endast? Võimatu! Kui inimene ise oleks oma sisetunde loonud, siis oleks ta selle juba ammugi kõrvale heitnud kui talle väga tülika koorma. Tunne ütleb kõigile, et need moraaliseadused ei olene meist... Südametunnistus tõestab kõige kindlamini jumala olemasolu.»⁴¹

Jah, kust on pärit need moraaliireeglid? Õige, et «inimesest endast» nad küll ei tulene. Need on kind-

⁴⁰ Der Schrei der Sehnsucht.

⁴¹ Sealsamas.

lasti tingitud inimeste ühiselu vajadustest. Elades kollektiivis mõjustab inimene oma tegevusega ka teisi inimesi. Järelikult peab ta oma ümbrust arvestama, vastasel korral tehakse talle see vägagi ruttu selgeks. Kas ta seda soovib või mitte, kuid tal tuleb alluda kindlatele ühiskonnareeglitele. Kogu elu jooksul, sünnist surmani, avaldavad need ühiselunõuded inimesele mõju ja seda põlvest põlve, inimkonna eksisteerimise algusest peale. Loomulikult pidi see mõjutama inimese psüühikat ja teeb seda ka praegu. See on inimesele sama hädavajalikuks muutunud kui tarvidus elada ühiskonnas. Nii ei tulene südametunistus «inimesest endast», kuid ta on ometi «inimeses endas» kui objektiivsete moraalivahekordade tunnetuse tulemus. Mainitud kirjutise autorile on ta aga kõige kindlamaks jumala olemasolu tõendiks...

Pärast selle küsimuse lahendamist kasutatakse andmeid päikestest, päikesesüsteemidest, linnuteedest, linnutesüsteemidest, osutatakse nende ja ülikaugete taevakehade tohututele kiirustele ja lõpuks — et täielikult ära kasutada seda meetodit — äratatakse lugejas imetlust universumi miljardites valgusaastates mõõdetavate kauguste üle. Viimaks esitatakse küsimus: «Kas tõesti areneb kogu see päratu tege- likkus iseenesest? Kas seda suunavad ainult mateeria iseliikumise seadus ja immanentsed seaduspärasused?» Ja sellele küsimusele järgneb jälle üks neid tüüpilisi näiteid, mis erineb eelmistest vaid selle poolest, et taotleb lugejas suuremat efekti esile kutsuda:

«Legend jutustab: Keegi tark mees õpetas, et jumalat ei ole. Taevakehade liikumine toimuvat eriliste seaduste alusel, mida tema — õpetatud mees —

on täpselt välja arvutanud. Selleks polevat tarvis mingit jumalat. Sama maa kuningas kuulis sellest õpetusest ja nõudis targalt mehelt, et see oma õpetust rahvale kuulutaks ja ka tõestaks. Koguneti areenile. Kuninga käsul asetati targa mehe ette kirst. «Kirstus on ümmarguseks lihvitud kalliskivid. Pane need nüüd ükshaaval areenil liikuma nii, et nad ringiga ümber vastasoleva kuldse samba tagasi veerevad. Kivid ei tohi kokku põrgata ja üksteise liikumist takistada. Sa ju tunnend taevakehade liikumist ja oskad seda kindlasti järele teha. Sel puhul usume ka sinu õpetust. Kui sul see ei õnnestu, raiub timukas su pea maha.» Tark mees langes kuninga jalge ette ja palus armu.»⁴²

Selline võrdlus, pealegi veel tänapäeval, on vaid teadlik inimeste narritamine. Iga füüsikat õppinud laps võib selle artikli autorile seletada, miks isegi jumal ei suudaks panna maa peal mingisuguseid kuulikesi ümber samba tiirlema. See tähendaks gravitatsiooni seaduste eitamist. Aga planeetide liikumise seadusi kasutades on inimesed võimelised saatma kunstlikke satelliite nii Maa kui ka Päikese ümber. Mainigem siinjuures Nõukogude «päikese-sputnikut». Nii etendab eelkõige inimkonna sotsialistlik osa kõige tähelepanuväärsemat ja mõjuvamat osa — ja kuninga sõnad reedavad nende väljamõtlejaid. «Sa ju tunnend taevakehade liikumist ja oskad seda kindlasti järele teha. Sel puhul usume ka sinu õpetust.»

Niisiis näeme, et kõigil mõtteavaldustel, millega püütakse jumala olemasolu «tõestada», on erinevus-

⁴² Der Schrei der Sehnsucht,

tele vaatamata ka ühiseid jooni. Kõigil juhtudel püüab usuteadus:

kas — ja see on lihtsam meetod — üle pakkuda looduse «salapärase asjadega», «imedega» jne., eel-
dades siinjuures, et paljud inimesed pole teadlikud
neid ümbritsevate asjade ja nähtuste loomulikest
seoseist ja et nad selliste «imede» puhul hämmastu-
siga kinnitavad: jumal peab tõesti olemas olema . . .

või — kriitiliselt meelestatud lugejas- ja kuulajas-
konna puhul — esitada teaduslikke fakte ning anda
siis neist tuletatud ebaloogilistele ja ebateaduslikele
filosoofilistele järeldustele teaduslik ning mõistus-
pärane koloriit. Tegelikult aga võltsitakse fakte ning
tegelikkust.

Lõppude lõpuks on ikkagi nii, et ateism on täpse
teadusliku mõtlemise tulemus. Seda tunnistab isegi
usuteaduslik ajakiri «Glaube und Gewissen» («Usk
ja südametunnistus»):

«Teaduslik mõtlemine kui niisugune on ateistlik.
Ta põhineb veendumusel, et maailm on ühtsus, mida
on võimalik uurida temas valitsevate seaduspärasuste
ja matemaatilise täpsuse põhjal. Nii eitab iga teadus
omal alal igasuguse faktori või jumala mõju, mida
ei saa matemaatiliselt selgitada ega tõestada. Vasta-
sel korral ta peaks end maha salgama. Teadus tunnis-
tab seoseid, mida pole veel tunnetatud, aga mis on
tunnetatavad, meie aga usume samal ajal imedesse.
Niisugune on teaduse meetod ja tema usk ateismi
meetodisse . . . »⁴³

Lõpuks jääb usuteadlastele viimane «rahustav»
lohotus, et jumalat ei saa mingil viisil teaduslikult

⁴³ Glaube und Gewissen. 5. Jg. 1959, nr. 1, lk. 4.

tõestada. Ta olevat vaim ja seetõttu polevat ta ei teleskoobiga ega üldse materiaalsete vahenditega tajutav — nii ei saa olla teaduslikke tõendeid jumala poolt ega vastu.

Teadus tõestab mateeria hävimatust ja tema iseliikuvat arenemist. Tõestab seega, et mateeria on igavene. Jumala suhtes on aga säärased konstateeringud (ta olevat alati olnud, teda pole loodud, ta on ligipääsematu ja «eksisteerivat iseenesest») tühjad väited. Kuna jumala vahelesegamist ei vajata looduses ega ka ühiskonnas, siis pole meil põhjust järeldada, et on olemas mingi üleloomulik olevus. See on mõistuspäraselt käsitletud olukorra kriteerium.

Mis on siis mõistuspärasem, arusaadavam, «tõestatavam», kas ateism või religioon?

Prantsuse filosoof Holbach iseloomustab ateisti järgnevalt:

«Ta on inimene, kes purustab inimkonnale kahjulikud viirastused, selleks et inimest uuesti looduse, kogemuse, mõistuse juurde juhtida. Ta on juurdleja, kes on järele mõtelnud mateeria iseärasuste, tema toime ja energia üle, ega tarvitse universumis toimivate nähtuste ja loodussündmuste seletamiseks välja mõelda kujuteldavaid jõude, näilikku arukust ega mõttekujutusi, mis selle asemel, et loodust tajutavamaks teha, muudab selle just mõistmatuks, seletamatuks, tundmatuks ja inimese õnnele kasutuks.»¹⁴

Igavik ja elu mõte . . .

Usuteaduse peamiseks probleemiks on elu mõtte küsimus. Rahuldava vastuse sellele küsimusele

¹⁴ P. Holbach, System der Natur.

saame teoloogide arvates ainult usust. Kes end mõt-
tetult hukutada ei taha, peab uskuma. See on põhi-
line. Usuteadus püüab seda mitmel viisil seletada.
Näiteks: «...inimese tungid sarnanevad mürsku-
dele, mida mõistus sageli tagajärjetult püüab kahju-
tuks teha.»⁴⁵ Inimesel, kellel pole sidet jumalaga,
puuduvad vajalik kindlus ja tema tunge ei suudeta-
vat millegagi ohjeldada. Mõistus ja moraalipõhimõt-
ted, millele ta kaitset otsib, ei suuda neid «mürske
kahjutuks teha». Mis kasu olevatki tal mingisugu-
sest moraalipõhimõttest (näiteks töö parema tuleviku
nimel, hoolitsus kaasinimeste eest), kui ta hauata-
gust elu ei usu ning ainult selleks elab, et võrdle-
misi lühikese aja järel surra, ja kui need, kelle tule-
viku nimel ta töötab, samuti mõtlevad. Edasi järel-
datakse, et niisuguse hoiakuga «püütakse eimillegi
ees teha kangelaslik või paratamatu nägu...?»⁴⁶ Eks
tunneb kogu aeg ahastust oma elu pärast see ini-
mene, kes jumalat ei usu? Inimene sellises olukor-
ras polevatki enam inimene, vaid ainult «kõnelev
ese». Kuidas ta saavatki inimene olla, kui tal puudu-
vat abistav olevus «teises ilmas» — jumal? Põlasta-
valt öeldakse, et paremal juhul olevat «jumalakart-
matu» inimene halastamatu ja hingetu mask, kes
sarnanevat «luuravale» röövloomale. «Kui ta käsi
hästi käib, siis ütleb ta, et tal on «õnne» või et tal
lihtsalt «veab». Läheb ta elu aga viltu, siis olevat «saa-
tus» süüdi. Nii eksleb mõnigi moodne inimene kind-
luseta, eesmärgita, sihita eikellegimaal «õnne» ja
«saatuse» vahel.» Sama teemat käsitletakse ka ini-

⁴⁵ G. Naundorf, Christliche Existenz in unserer Zeit.
Lk. 36.

⁴⁶ Sealsamas, lk. 37.

meste ja riikide vaheliste suhete seisukohalt: «Inimene hakkab omasugust kartma. Sest pühade kohustusteta ja isiksuseta inimese tegevuses ei või kindel olla. Sellepärast eraldabki tänapäeval rahvaid kõige rohkem umbusk...»⁴⁷ Tõepoolest: nende «viimaste tunnetuste» pommide all peab uskmatu lihtsalt oime tuks jääma.

Taalised mõtted ei ole päris võõrad. Need ei erine oluliselt üldisest imperialistlikust ideoloogiast, mille väljenduseks on pessimismi ja resignatsiooni kõige erinevamad esinemisvormid. Näiteks laulab ameeriklane Henry Miller järgmist matuselaulu: «Me oleme hukkamisele määratud; kellelgi meist pole enam mingit lootust, seepärast laskem kuuldavale viimane hirmus ulgumine ja tappev pilge; käigu kus see ja teine matuselaulud ja elulood; maha aja-loouurimine, kadugu raamatukogud ja muuseumid, laskem laipadel endil matta oma surnud, need, kes praegu veel elavate killas viibivad, karakem kraatri kohal viimset tantsu — monstrantsitantsu.»

Niisiis läänemaailmas tuntakse juba, et kapitalistliku süsteemi «vabadus» muutub hingematvaks. Selle teadmise põhjal tehakse vastavalt temperamendile mitmesuguseid järeldusi. Miks peaksid siis usumeeste ringkonnad erandi moodustama? On ju teada, et kõlbluse ajalugu räägib ohjeldamatutest «tungidest» palju enam seoses nende inimestega, kellel oli jumalaga kõige lähem side (näiteks paavstid ja muud kloostrielanikud) kui ükskõik milliste teiste ringkondadega. Kas tõesti? Võime kinnitada:

⁴⁷ G. Naundorf, Christliche Existenz in unserer Zeit. Lk. 38.

Inimese «tungide» seisukohalt pole usk midagi muud kui teatud moraalipõhimõte, ja isegi mitte kõige parem, nagu sajandite kogemused tõestavad. Inimeses peituvad «tungid» — isekus, võimuahnus, julmus jne. — ei ole religiooni puudumise tulemus. Õigemini on need teatud ühiskondlike suhete tulemuseks. Seal, kus käib võitlus maksimaalse kasumi pärast, valitseb halastamatu jõhkрус. Seal, kus ülemseaduseks on äri ja kasum, valitseb kõik muu peale ligimesearmastuse. Seal, kus perioodilised kriisid ja seismajäänud kaupade kuhjad ennustavad veelgi suuremaid vapustusi, otsitakse «väljapääsu» sõjas. Nii peituvad siis tänapäeva sõdade, seega ka elu mõttelageduse põhjused imperialistlikus süsteemis. Kõigi nende nähtuste kodumaaks on «kristlik õhtumaa», kus produtseeritakse sopakirjandust, kus kriminaalkuritegude näitajad on ohtlikult kõrged ja kus kõikvõimalikud barbaarsed liialdused kuuluvad igapäevaste meelelahutuste hulka. Nende väärnähtuste alged ei saa peituda mujal kui ühiskondliku elu tingimustes. Sest miks ei esine neid «jumalavallatusi» seal, kus valitseb töötav rahvas, kes tugineb marksismile ja mõtleb ateistlikult? Kui põhjuseks oleks religiooni vähesus, siis esineksid negatiivsed nähtused just meie elus, aga mitte seal, kus ristiusk on jällegi peaaegu riigiusuks ülendatud.

Asi on selge: härrad usumehed panevad «inimese ja jumala vahekorra» arvele selle, mis tegelikult tuleneb inimeste omavahelistest suhetest või ühiskondlikest tingimustest. Sellega moonutavad nad tegelikkust, segavad jälgi ja matavad maha need reaalsed põhjused, mille kaudu oleks võimalik saada õige vastuse ühiskondliku elu probleemidele — siinjuu-

res ka elu mõtte küsimusele. Sama palju väärt on ka teine väide, et elu on mõttetu, kui pole igavest elu pärast surma. Nagu juba tähendatud, on sellel õpetusel mõte ainult nendele, kes on endale igaviku ning hauataguse elu arvel loonud juba maises elus teiste kulul paradiisi. Iseloomulik on, et see õpetus lähtub üksikisiku egoismist. Kas tõesti saab olla mingit väärtust usu «katsumiste» eesmärgil tehtud heateol, kui tegija arvestab selle juures kõrget tasu, mida ta saab igaveses elus? Keegi ei kahtle, et omakasupüüdmatuse ning armastuse looja vastu on ausa uskliku ainsaks ajendajaks! Miks peab siis kirik alalise ähvardusena kasutama puhastustuld ja põrgut? Niisuguse lisandiga (mida muuseas piibel ei kinnita: sõna «põrgu» on tulnud kreekakeelsest sõnast «hades» ja tähendab «haud», «auk»)) kinnitab kirik, et inimeste usule allutamiseks ei piisa üksnes «igavese õndsuse» lubamisest.

Kogu nimetatud küsimus on teoloogias vääriti esitatud. Elu mõtte otsimisel ei tohi surma esikohale seada ega ka oletatavat surmajärgset elu ihaldusväärseks teha. Elu mõtet tuleb otsida siiski elust endast. See fakt, et elu pole igavene, ei tohiks anda põhjust raskemeelseteks mõtisklusteks. See oleks sama ekslik nagu halin selle üle, et elu sada või isegi tuhat aastat varem ei alanud. Elu mõtet ei tohi otsida ainult subjektist, «minast» lähtudes.

Minu elu mõte on alati *teiste* eluga seotud; ilma *teisteta* ei saa olla ka *mind* — sellel poleks mõtet. Milleks elab iga üksik meist? Muidugi enda ja ühiskonna heaks — seepärast on igaüks meist kohustatud ka ühiskonna kasuks töötama.

Ka nende elu, kes tuhandete aastate eest meie

maakeral eksisteerisid, ei tohi mõttetuks nimetada sellepärast, et neid enam ei ole olemas. Nad elasid inimkonna heaks, ja nendeta poleks olnud elu see, mis ta tänapäeval on: kõrgesti arenenud isikute ühiskond, kes kavatsevad tungida universumi lõpmatusse.

Pole üldse õige teha elu mõtte küsimus sõltuvaks eeskätt elu kestusest. Elu sisu on palju otsustavam. Niisugune elu, mis on tulvil ühiskondlikult kasulikku tööd, on võrratult väärtuslikum kui fantastiliste unistustega täidetud «igavene elu». Kes pisutki tunneb niisugust luuletajat nagu Goethe, see teab, et «Faustis» väljendatakse just neid mõtteid. Faust ei leidnud püsivat rahuldust ei meelelistes naudingutes ega ka teistes inimestele näiliselt ahvatlevates eesmärkides, nagu neid teose II osas kirjeldatakse. Ta on aga sihile jõudnud, kui ütleb:

«Just sellist rahvahulka tahan näha,
kes töötab vabalt oma vabal maal;
jah, siis ma tohin rõõmsalt hüüda:
Oh ilus hetk, veel viibi sa!
Sest jäljetult ei kao mu elupäevad,
neid ajakeeris hukata ei saa.»

Faust lausub need sõnad vaatamata lepingule, mille põhjal Mefistofeles ta hinge pidi pärima:

«Kui ial hüüan rõõmu sunnil:
Oh ilus hetk, veel viibi sa!
Siis ahelda mind samal tunnil,
siis rõõmuga võin hukkuda!»

Need saksa suurima luuletaja sõnad väljendavad sügavalt ja jõuliselt elu mõtet.

Kelle hirmutamiseks serveerib aga teoloogia uut ja vana moodi seda juttu, et ainult igavesel elul on mõte? Maailmas, kus vaid tekkimine ja hävimine on igavene, on lapsik mõõta inimese tähtsust «igaviku» mõõdupuuga. Kas ei reeda see jõuetust, kui aetakse taga aluseta ettekujutusi ja püütakse nende pärast «kõike kannatada»? Kas vaimselt küpsele inimkonnale poleks väarikam kindlameelselt tegelikkust tunnetada ja võtta seda nii nagu ta on? Võime nii palju loota kui tahes, meie rõõmuks ei muutu isegi kõige elementaarsemad looduseadused, mis meie üle valitsevad.

Igaüks elab ainult üks kord ja sellepärast on arukas rajada elu tegelikkusele ja selle põhjal teha õigeid järeldusi.

Tänapäeval ei tähenda see sugugi «heroilist eimiski ees olemist», vaid nagu Goethe mõtles — tööd vaba elu kujundamisel.

Loomulikult tundis Goethe ainult oma aega. Paremat ühiskondlikku elukorraldust võis ta vaid aimata. Goethe mõtted uuest ja paremast korrast ühtuvad tänapäeval sotsialistliku ühiskonna loomisega. Ainult selles ühiskonnas võib inimese vabadus kogu täiuses õitsele puhkeda. Liitudes ühiseks tööks sotsialistliku ühiskonna loomisel, muutub iga ühiskonnaliikme elu sisukaks ja täiuslikuks.

Võime õigusega öelda: usumõtted ja igavikuunistused muudavad inimese pilgu tegeliku elu suhtes ähmaseks ning viivad meid elu tõelisest mõttest kõrvale.

Võttes veel kord kokku küsimused, millega usu-teadus tänapäeval tegeleb, näeme järgmist:

1. Ristiusu ja loodusteaduste vahekorra küsimus on muutunud teoloogia peamiseks probleemiks. See peegeldus ka evangeelse kiriku IV kongressil, kus nimetatud küsimus oli päevakorras kesksel kohal.

2. Teaduse edusammud on purustanud dogmad, kiriku senised alustoed. Ka usklige ridades on kriitilised hääled niivõrd valjuks muutunud, et teoloogia on sunnitud viimase päästeabinõuna:

a) dogmasid põhjalikult korrigeerima ja

b) ühtlasi kohandama ristiusku selliselt, et usu ja teaduse kooseksisteerimine oleks lõplikult kindlustatud (usu ja teaduse vastuolud tunnistatakse «näilisteks», usk ja teadmised olevat kaks sootuks erinevat ala, mis teineteisele oma «täiesti erinevate iseloomude» tõttu ohtlikuks muutuda ei saa).

3. Mõningate dogmade või usukäsituste eitamine aga tõestabki mõlema poole lepitamatust ja näitab, kuidas teadus ajab usu täielikult ummikusse — see tähendab, ründab siiski «sootuks erinevat ala».

4. Seda fakti kinnitab ka teoloogia edasine argumenteerimisviis. «Tõestada» usumehed oma seisukohti ei saa. Nende «argumendid»

a) on pigem tõrjevahendid, kusjuures nad ei kaitse piiblit, usku tervikuna ega ka jumala olemasolu üldse;

b) on paljudel teoloogidel kui ka ususektidel erinevad, milles esinevad omavahelised loogilised vasturääkivused, ja seda isegi põhimõtteliste probleemide käsitluses;

c) ei suuda end teaduse ees kaitsta, kuna nad on tegelikkusega vastuolus.

5. Usu ja teaduse leppimatus ilmneb eriti tagajärgedes, mis tulenevad verbaalinspiratsiooni (piibli sõnasõnalisuse) dogma eitamisest.

Ja nimelt:

a) on hakatud kõhkleva piibli tõepärasuses üldse;

b) on jõutud arusaamisele, et ristiusu tuum, niinimetatud «jumala lunastusõpetus», on mõttetu. Lauaset: «Meie oleme Aadamad» ei saa kooskõlastada inimkonna sadu tuhandeid aastaid kestnud arenguga.

c) on täielikult selgunud ristiusu petlik iseloom.

6. Usk ja teadus on leppimatud, kuna järjekindel teaduslikul baasil mõtlemine lõpeb ateismiga. Usk on oletus, mida ei ole tõestatud ega saa ka tõestada. Teadus tugineb faktidel ja tõestustel. Tegelikusest teame, et maailm areneb sisemiste seaduspärasuste alusel toimivas iseliikumises — jumala abi vajamata. Oletused, mis vastupidist väidavad, ei veena arukalt mõtlejat; neid võib võrrelda kutsega, mis juhib tuntuks tundmatusse ja teaduse valgusest usu pimedusse. Pole võimalik uskuda ja samaaegselt jäägitult tunnistada teaduse saavutusi. Niisugune hoiak lõpeb paratamatult sisemiste konfliktidega või ebajärjekindlusega.

7. Usu ja teaduse leppimatu vastuolu ilmneb ka kõlbeliste küsimuste käsitluses, näiteks elu mõtte küsimuses. Spekulatiivsete oletuste kaudu tuletatud elu mõtte põhjustab tegeliku elu võltsimist ja pakub õigete ideaalide asemel illusioone, mis kisuvad ini-

mesi eemale võitlusest, mida peetakse sotsialistlikus ühiskonnas sisurikka elu eest.

Usu ja teaduse vastuolu ilmneb ka veel teisel kujul, mida järgnevas peatükis lähemalt vaatleme. Ta esineb ka maailmavaatelistes vastuoludes. Eesrindlik maailmavaade on alati arenenud teaduste resultaat, mis omakorda on tulenenud ühiskondlikest suhetest. Asjaolu, et näiteks «Potsdamer Kirche» võtab sõna «maailmavaateliste väidete» kohta, tõestab, et usu ja teaduse vaheline vastuolu pole ainult otsene teaduse ja kiriku vaheline vastuolu, vaid mõjustab ka maailmavaatelisi seisukohti. Ja siin selgub, et kujutlus «sootuks erinevatest aladest» on petlik. Ristiusu tulevikku tuleb ka sellelt seisukohalt vaadelda.

USU TULEVIK TEADUSLIKU MAAILMAVAATE VALGUSES

«Maailmavaade» — või maailmavaade?

D. Jacob ei hooli ise sugugi oma soovitud loodusteadustele selles suhtes, et tuleb loobuda «maailmavaatelistest väidetest». Siin pole midagi imestada... Kas ristiusk pole ka ise «maailmavaade»? Ristiusk püüab omamoodi vastata paljudele küsimustele, mis puudutavad inimese osatähtsust siin maailmas ja inimese vahekorda maailmaga. Kuidas on tekkinud inimene ja mis temast saab? Missugune osa on tal «üldises loomingus»? Kuidas on tekkinud maailm ja missugune on ta tulevik? Kas inimene peab maailma-sündmustest osa võtma või on õigem elada ühiskondlikust ja poliitilisest elust isoleerituna?

Neid küsimusi ei saa pidada puht-usulisteks, mida saab lahendada ainult jumala ilmutamise kaudu. Nendele vastamisel ilmneb ikkagi teatud maailmavaateline seisukoht. Ristiusk on ju alati olnud kindla maailmavaate väljenduseks.

Teatavasti on kaks võimalust, kaks põhilist teed, mille kaudu võime käsitleda maailma ühtsuse teesi. Nagu eelnevalt nägime, lähtutakse ühelt poolt tõestamata väidetest, mis tulenevad mingisugustest usu- listest kaalutlustest ja oletustest. See on religiooni

tee. Teiselt poolt aga tuginetakse teaduslike uurimuste täpsetele andmetele, faktidele, tegelikkusele, millede tõestusjõud on kõigutamata. Seda teed samub marksistlik-materialistlik filosoofia. Tegelikult olukorra vaatlemine on kõige kindlamaks vahendiks isikliku arvamuse kujundamisel. Selles seoses muutub ka «materialismi» mõiste arusaadavaks. See ei ole, nagu materialismi vaenlased laimavalt seletavad, ideelagedate, ainult «materიაalse» küljes ripuvate paratamatute egoistide seisukoht. Materialist olla tähendab eelkõige näha looduse ja ühiskonna nähtusi ja sündmusi nii nagu nad on ja uurida reaalsuse baasil nende nähtuste üldist vastastikust seost. Selles seisab materialismi olemus ja teadusliku uurimise põhimeetod. Nii ei tugine materialism ehk marksistlik-materialistlik filosoofia ainult spetsiaalteadustele, vaid tal on nendega ka olulisi ühiseid jooni. See fakt ongi üheks marksistlik-materialistliku filosoofia veenmisjõu ja tugevuse allikaks.

Usumeestele see ilmselt ei meeldi. Jälgigem veel kord mõtteid, mida «Potsdamer Kirche» arendab. D. Jacob nimetab, et maailmas on kolm raskuspunkti: 1. ristiusk, 2. loodusteadus, 3. «maailmavaatelistelised väited». Ristiusu ja loodusteaduse paigutab ta küll kõrvuti, kuid erinevale tasemele. Mõlemal on — kui mitte arvestada eesõigust, mida ristiusk endale omistab — teatud mõttes võrdne olemisõigus. «Maailmavaatelistelisi väiteid» peab ta aga täiesti ülearusteks. Kolmandale punktile tõmbab ta lihtsalt kriipsu peale. Tema soovi kohaselt võib loodusteaduste kõrval ainult ristiusk kui maailmatunnetamine kõne alla tulla! Bioloog tegelgu bioloogiaga, kee-

mik keemiaga, arst meditsiiniga jne. Vaid üldhari-
duslikult seisukohalt on igaühel erandina lubatud ka
mõningate teiste teadustega tegelda. Kui aga mõni
soovib ülevaadet saada maailmast või sellest, «mis
seda koos hoiab», siis pöördugu teoloogide poole:
neilt saab ta vastavad juhtnöörid . . .

Marksistlik filosoofia ehk dialektiline materialism
ei eemaldu teadusest ega toetu ka arvamustele, mis
tekkisid 2000 aastat tagasi, kui inimesed vähearene-
nud teaduste tõttu üleloomulikke jõude uskusid.
Marksistlik filosoofia tugineb kaasaegseile teadmis-
tele.

Tema viljadest tunnete teda . . . see on mõõdupuu,
mille alusel võib hinnata ka maailmavaadet. Risti-
usul oli viljade kasvatamiseks palju aega. Kus need
aga on? Kas kujutavad need endast «kristlikku õhtu-
maad», mis pole muud kui imperialism? Meie ei vaja
seda vilja. Kas ristiusk on õpetanud inimestele maa-
ilma õiget tunnetamist? Juba eelmises peatükis nä-
gime, kuidas usk ja kirik möödunud sajanditel tea-
duse vastu võitlesid. Kasu tõi see inimkonnale vähe,
ent kahju väga palju. Marksistlik materialistlik filo-
soofia on seevastu väga noor. Tema praktilisi tule-
musi aga peavad nüüd juba isegi need tunnistama,
kes teda ei poolda. Marksistlikust maailmavaatest
juhituna on miljonid inimesed paljudes maades va-
bastanud end oma rõhujatest ja asunud uue elu teele.
Ja see oli võimalik ainult selle tõttu, et marksism
juhhib inimesi õigele tegelikkuse tunnetamisele ja
annab teadmissi kõige üldisemate arenguseaduste
kohta. Neid tõsiasju ei saa keegi eitada. See tões-
tabki marksistliku maailmavaate õigsust ja teadus-
likkust. Järgnevas peatükis selgitatakse üksikasjali-

selt seost dialektilise materialismi ja spetsiaalteaduste vahel. Ühtlasi tutvume ka seaduspärasusega, mis selgitab veelgi põhjalikumalt usu ja teaduse sobimatust.

Mis on teadus?

Dialektiline materialism ei ole salateadus. See on töölisklassi maailmavaade, mida rahvahulgal mõistavad.

Kuidas iseloomustada teadust? Mis puhul me üldse kõneleme teadusest? Selle kohta võiks palju öelda, kuid piirdume ainult kõige olulisemaga:

a) Igal teadusel on oma aine, oma kindlalt piiritletud ala, millega ta tegeleb, mida uurib ja millega ta teistest teadustest erineb. Mis on spetsiaalteaduste aineks ja mida need uurivad?

b) Iga teadus tegeleb seaduspärasustega. Vastavalt oma ainele uurivad spetsiaalteadused teatud kindlaid seaduspärasusi: keemia uurib keemiliste ühendite seaduspärasusi, füüsika uurib mehaanika, optika, elektri ja tuumajõudude seadusi; samuti toimib poliitökonoomia, mille aineks on tootmissuhete arenemisseadused jne. Tegevus, mis ei uuri täpseid seaduspärasusi, pole teaduslik. Astroloogia, ennustamine, kaardipanek jt. on spekulatiivsed tegevused; need usaldavad juhuslikkust või «salapäraseid jõude» ega tugine seaduspärasustele. Neid võib õigusega nimetada posimiseks, aga mitte teadusteks.

c) Igal teadusel on kindlate seaduspärasuste tundmise põhjal elemente, mis annavad teataval määral suuna tulevikku. Teadus võib tulevikusundmusi ette näha. Selles seisabki teaduste suur väärtus. Tänapäeval pole olemas tegevusala, ka kõige tavalisematki,

kus teaduslik ettenägelikkus ei kaitseks meid ohtude ja ebameeldivuste eest või kus arukad seadeldised ei kergendaks rasket tööd. Sellest polegi kaua tagasi, kui teadus vastas inimkonna tuhandeid aastaid kestnud soovile ja teatas, et inimene võib tulevikus lennata... Selle peale naerdi. Tänapäeval on aga lennuasjandus jõudnud niisugusele tasemele, mis ületab ka kõige julgema tolleaegse ettekujutuse. Teadus «ennustas» ka, et inimene tungib ookeanide sügavusse, et ta hakkab kauguste tagant kuulma ja nägema, olgugi, et meelegaorganitel selleks loomulik võime puudub. Kõik need teaduslikud «ennustused» on täitunud ja täituvad järjest enam. Seni kõige eba-reaalsemaks teaduslikuks ettekuulutuseks oli, et lähemas tulevikus ületab inimene peaaegu valguse kiirusel kaugused, mille läbimiseks maapealse praktika kohaselt kuluks kümneid ja sadu aastaid. Kuidas seda seletada?

Einsteini relatiivsusteooria tõendab (seda tõestati ka eksperimentaalselt aine elementaarosakeste abil), et lendavatel kehadel, mis liiguvad ligikaudu valguse kiirusega, on teistsugune ajarütm kui Maal, mis nendega võrreldes liigub väga aeglaselt. Mida kiiremini lendab keha, seda aeglasemalt kulgeb aeg. Inimesed vananevad sellises raketis aeglasemalt, ja kui nad pärast kümneaastast «raketiaega» Maa peale tagasi pöörduvad, näevad nad imet: vahepeal on terved põlvkonnad oma aja ära elanud. Ühtegi nende «kaasaegset» pole enam elavate kirjas. Nii juhib teadus meid tuleviku kaugustesse ja me võime olla kindlad, et ka see ettekuulutus läheb täide.

Teaduste abiga sai rõhutatud inimesest looduse valitseja. Ta pole enam juhtumuste mängukann. Ta

oskab määrata oluliste sündmuste käiku ja tegutseb sellele vastavalt.

Mitte usk, vaid teadmised ülendasid inimese olukorra peremeheks ja tegid «maa tema alamaks».

Mõisted, seadused, võrdlused . . .

Kas ka marksistlik-materialistlikul filosoofial, dialektilisel materialismil on need kõikide teaduste olulised tunnused olemas? On küll. Kõik spetsiaalteadused uurivad ainult ühte osa maailmast, ainult üht lõiku. Füüsika uurib füüsikalisi nähtusi, bioloogia elusorganismide arenemise seaduspärasusi jne. Marksistliku filosoofia aineks on looduse, ühiskonna ja mõtlemise arenemise kõige üldisemad seadused. Need seadused on kehtivad tegelikkuse kõigil aladel ja seetõttu käsitleb ta maailma ühtse tervikuna. Spetsiaalteadused ei suuda anda maailmast terviklikku ülevaadet. See on filosoofia ülesanne.

Üldisteks seaduspärasusteks on muu hulgas:

a) esemete ja nähtuste üldine vastastikune seos ning vastastikune tingitus;

b) kvantitatiivsete muutuste üleminek kvalitatiivseteks muutusteks;

c) vastandite ühtsus ja nendevaheline võitlus.

Kõigil neil seadustel on laiaulatuslik tähendus. Vastandite ühtsuse ja võitluse seadusel on marksistlikus filosoofias tähtsaim koht. Varemöeldu laiendamiseks esitatakse selle seaduse abil täpseid teaduslikke tõendeid usu ja teadmiste ületamatu vastuolu kohta. Peab mainima, et tõendid on paikapidavad ja veenvad ainult siis, kui filosoofia seaduste teaduslikkus on täpselt tõestatud. Kuidas tekkisid filo-

soofia seadused? Kas need on filosoofide teravmeelitemise tulemuseks? Ja kuidas on nende abil võimalik saada maailmast usaldusväärset üldpilti?

Küsime kõigepealt: mis on seadus?

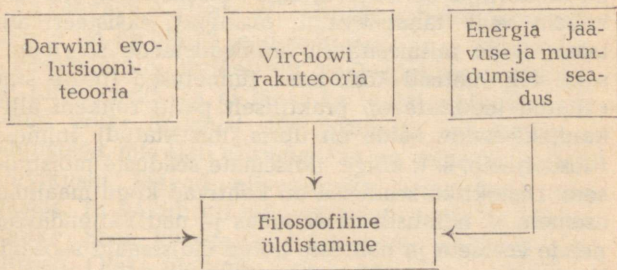
Seadus on olulise iseloomuga seesmine seos, teatud põhjusest tingitud paratamatult toimiv nähtus.

Spetsiaalseadusi on tuhandeid. Iga spetsiaalteadus uurib oma ala seadusi. Kõik need on paljude katsetega usaldusväärseiks tunnistatud. Õhkuvisatud kivile mõjuvad järgmised tegurid: viskejõud sunnab teda ülesse. Kuna tal on aga oma kindel mass ja me teame, et kehad üksteist vastastikku külge tõmbavad, siis pidurdab Maa (ka õhul on takistav mõju) kivi liikumist, mis lõpuks maha langeb. Nii juhtub iga kord, kui esinevad vastavad tingimused.

Üldised seadused tuletatakse tervest reast spetsiaalseadustest. Paljudes teadusharudes on ühiseid seaduspärasusi, mis ongi sageli üldise seaduse põhialuseks, nagu näiteks energia jäävuse ja muundumise seadus. See on kõikide energia-vormide puhul maksev, nii soojusenergia, mehaanilise liikumise energia, elektromagnetilise energia jne. puhul. See näitab kõikide energiavormide omavahelist seost. Üldise seaduspärasuse väljendamiseks eristatakse tervest reast üksiknähtustest see, mis on neis nähtustes ja esemetes üldist ja ühist. Üldine väljendab ühiseid omadusi, tunnuseid ja jooni. Üksikomadusi, mille kaudu nähtused üksteisest erinevad, ei arvestata (mitmesugused energiavormide iseärasused, mis üksteisest oluliselt erinevad; nende ühine omadus, võime muunduda üksteiseks, tuuakse aga esile). Niisugust mõttetegevust nimetatakse «teaduslikuks abst-

raktsiooniks». Abstraktsioon on lihtsalt esemete või nähtuste üksikute tunnuste mõtteline eraldamine. Alati, kui nähtustest eraldatakse terve hulk erinevaid omadusi ja tõstetakse esile üldisi ja ühiseid omadusi, on tegemist abstraherimisega. Kõik mõisted on selliselt tuletatud (näiteks mõiste: loom. Millest lähtuti abstraherimisel? Sadadest tuhandetest eri liiki loomadest. Mida eristati? Kõige üldisem — kuuluvus loomariiki). Teaduslik abstraktsioon on väga täpne. See on praktika vältimatu abivahend.

Abstraherides üldisi seadusi, saame tulemuseks eriti laiaulatusliku üldistuse, mille tagajärjel tekib ülevaade maailma kui ühtse terviku kõigist olulistest ja iseloomustavatest nähtustest. Või teisiti öeldult — tulemuseks on filosoofia seadused, mis ei puuduta ainult ühte ega paljusid teadusi, vaid mis avastavad selle üldise, mis on kõigi esemete, kõigi nähtuste ja kõigi protsesside aluseks (olgu need siis looduses, ühiskonnas või mõtlemises). Kuid need ei uuri seda, mis neis lõpmatult mitmekesistes esemetes, nähtustes ja protsessides on erinev.

Esemete ja nähtuste vastastikune suhe ja seos.

Lähtepunktiks on siin energia jäävuse ja muundumise seaduse kõrval kaks tuntud teaduslikku teooriat:

1. Virchow'i rakuteooria: iga elav organism koosneb rakkudest, olgu see taime, looma või inimese organism. Organismid on arenenud üksikutest algrakkudest, mis on pooldumise teel muutunud mitmerakulisteks, komplitseeritud organismideks.

2. Darwini arenemisteooria: loomariik, mille mitmekesisus on tänapäeval tohutu, on arenenud loomuliku valiku tagajärjel madalamatest liikidest kõrgematele. Selliselt arenes loomariigist välja ka inimene.

Mis ühised jooned on neil teooriatel energia jäävuse ja muundumise seadusega? Nende kaudu selgub meile, et nähtused, olgu nad orgaanilises või anorgaanilises valdkonnas, ei eksisteeri üksteisest eraldatult ega isoleeritult. Nad on ainult siis mõistetavad, kui neid vaadeldakse seoses. Kes võiks näiteks mingi loomaliigi kohta midagi olulisemat öelda, kui ta selle päritolu ei tea? Kui poleks tõestatud, et ka taimeriigis on kogu arengu aluseks rakk, siis jätkuksid veel tänapäevalgi otsingud eksisteerivate taimeliikide mitmesuguste arenemisteede selgitamiseks. Nii juhtisid kõik need tunnetused (peale siin esitatud teooriate on praktiliselt palju rohkem allikaid; käesolev näide on üpris lihtsustatud) inimesi filosoofiliste, s. t. kõige üldisemate seaduste mõistmiseni. Dialektika seadused on kehtivad kogu maailma esemete ja nähtuste valdkonnas ja nad väljendavad nende esemete ja nähtuste kõige üldisemaid seoseid. Kokkuvõttena esitatud näitest saame filosoofilise üldistuse: kõik esemed looduses, kogu materia are-

neb madalamatest vormidest kõrgematesse, lihtsamatest keerulisematesse.

Filosoofia seadused on järelikult teaduslikud seadused:

a) nad on tuletatud, nagu spetsiaalseadusedki, täpsete teaduslikkude abstraktsioonide põhjal;

b) need abstraktsioonid tuletati spetsiaalteaduste teooriate ja seaduste üldistamise põhjal;

c) nad annavad üksiknähtuste ja protsesside uurimiseks õige suuna ning nende tulevikupildist õige ettekujutuse.

Teadused ja maailmavaade

Ka spetsiaalteadused peavad tundma üldisi seaduspärasusi. Uurimata alasid on veel väga palju. Nii pisiosakeste maailmas — mikrokosmoses — kui ka maailma avarates kaugustes — makrokosmoses — teevad teadlased järjest uusi avastusi. Teadlane, kes oma uurimistöös tugineb teaduslikule filosoofiale, dialektilisele materialismile, avastab tundmatut kergema vaevaga. Ta teab, et nähtuste vaheline seos, arenemine jm. on üldine seaduspärasus. Ta ei püüa mõista teistest eraldi, isoleeritult, veel selgitamata nähtusi kui niisuguseid. Ta ei lähtu ka iialgi eeldusest, et puhuti võiks tegemist olla tardunud, muutumatute nähtustega, mis alati niisugustena on esinenud ja mis tulevikuski jäävad niisugusteks nagu tema nad avastas. Ta väldib nii mõnegi asjatu katse ja kõrvalpõike. Seda kinnitavad nõukogude teadlaste saavutused. Oleks üleliigne hakata tõestama, et nõukogude insenerid ja tehnikud on intelligentsemad kui

ameerika teadlased. Üksnes see fakt, et nõukogude teadlased on ameerika teadlastele järele jõudnud ja neist eriti komplitseeritud aladel isegi mööda läinud, väljendab sotsialistliku korra üleolekut ja ka seda, et nõukogude teadlased on mõistnud filosoofia ja spetsiaalteaduste vastastikust seost ning tegutsesid sellele vastavalt.

Alljärgnevas võrrandis väljendub marksistlik-materialistliku filosoofia ja spetsiaalteaduste suhe:

$$\frac{\text{teoreetilised teadused}}{\text{eksperimentaalteadused}} = \frac{\text{marksistlik filosoofia}}{\text{teoreetilised teadused}}$$

See tähendab, et teoreetiliste ja eksperimentaalteaduste suhe võrdub filosoofia ja teoreetiliste teaduste suhtega. Ka siin kehtib tihe vastastikune seos. Spetsiaalteadused on filosoofiale sama hädatarvilikud kui filosoofia spetsiaalteadustele.

Võimatu on eraldada üldist üksikust, absurdne ja arutu on katsuda lahti rebida filosoofia ja spetsiaalteaduste vahelist seost. Hoopis vastupidi: mida enam tekib spetsiaalteaduste distsipliine (näiteks keemia kõrval biokeemia, naftakeemia jne.; füüsika kõrval geofüüsika, astrofüüsika jne.; astronoomia kõrval radioastronoomia jne.; edasi küberneetika — mis omakorda demonstreerib üldistamise vajalikkust — astronautika jt.), seda tungivamalt vajatakse üldisi seisukohti, mis kindlustaksid ülevaadet üha mitmekülsemaks muutuva üldistuse-kohta.

Marksistlik-materialistliku filosoofia seadused on kehtivad tegelikkuse kõikidel aladel ja seepärast rakendatakse neid nii loodusteaduse kui ka ühiskondliku elu nähtuste uurimisel. Ajalugu ise on tõesta-

nud, et arengukäik ei peatu ja ükski ühiskonnakord ei saa eksisteerida isoleeritult. Ürgkogukonna lihtsast sugukondlikust korraldusest arenes välja kaas-aegne kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood, kusjuures üks ühiskonnakord arenes välja alati teise rüpest.

Niisugust teadlast pole olemas, kes võiks kõigist ühiskondlikest tingimustest eraldunult kujutada endast «ainult eriteadlast». Iga isik on ühiskonnaliikmena seotud ühiskonna arenguga ja tema tegevusel on positiivne või negatiivne mõju, vastavalt sellele, missuguse klassi huvides ta töötab. Ka siin suunab teda dialektiline materialism, lähtudes reaalsetest põhialustest ja objektiivsetest seaduspärasustest.

Kirik, reaktsioon ja areng . . .

«Potsdamer Kirche» ei soovita teadlastel tegelda «maailmavaateliste väidetega». See olevat ainult «tagasihoidlik soovitus» . . . Siin aga ilmnebki kogu kirikule omane reaktsiooniline ja järjekindel mõjutamispuud: filosoofiast lahutatud teadus jääks ilma olulisest uurimistöö abivahendist ja kaotaks ühiskondlikule arengule vastava orienteerumisvõime. Teadust ei tohi lahutada filosoofiast. Teaduse arendajad, olles alati mõne ühiskonnaklassi või -rühma liikmed, on oma teaduslikus tegevuses kas teadlikult või mitteteadlikult filosoofia mõju all. Sellepärast ei tähenda see kiriku soovitus lõppude lõpuks muud midagi, kui üleskutset loobuda marksistlikust maailmavaatest, mis on kogu meie sotsialistliku ülesheitustöö aluseks. Kelle huvidele see vastab? Igal

juhul ei soodusta see arengut, ning kindlasti ka mitte teadust.

See on ajalooline fakt, et kirik on aegade jooksul hoidnud nende reaktsiooniliste jõudude poole, kes kardavad ühiskondlikku arengut, teadust ja tõde. Olles feodalismi ajal ise üks suurimaid maavaldajaid, tegi ta kõik, et lämmatada juba eos iga edumeelset algatust. Keskaegse ideoloogia kaitsjana oli ta ka näiteks Prantsusmaal see, kes osutas revolutsioonilisele kodanlusele kõige raevukamat vastupanu. Aadli ja feodaalse mahajäänud tootmisviisiga võrreldes oli tookordne kodanlus uus, progressiivne jõud.

Masinaline suurtööstus võitis endale järjest rohkem eluõigust, ja kodanlus, kes etendas tol ajal teerajaja osa, väljendas ühiskondliku arengu nõudeid. Pärisorjusel tuginev feodalism oli oma aja ära elanud ja hukkumisele määratud. Feodaalaadel tegi kõik, et oma parasiitlikku, rahvale talumatuks muutunud eksistentsi päästa. Ta pani maksma verise terrori ja kasutas usulisi rahva petmise vahendeid, nimetades kuningat valitsejaks jumala armust ja vana režiimi jumalale meelepäraseks, igaveseks riigikorraks. Sellepärast pidigi 1789. aasta Prantsuse Revolutsiooni ettevalmistus paratamatult algama valgustussõjakäiguga usu ja kiriku vastu. Mehed nagu Montesquieu, Voltaire, Rousseau ja teised rakensid selleks oma energia. Kõige järjekindlamalt võitlesid usu eksimõjude ning silmakirjalikkuse vastu prantsuse materialistid Lamettrie, Helvetius, Holbach ja Diderot. Holbach kirjutas sel puhul oma teosed: «Paljastatud ristiusk», «Pühakute galerii» jne. Rahva silmad avati ja reaktsioon pidi taganema. Gil-

jotiin ütles viimase, aga õige sõna. Ühiskonna aren-
gut ei saadud takistada — see võitis.

Missuguse järelduse tegi sellest kirik? Ta hakkas kodanlusega sõbrustama (kodanlus, kelle võim oli nüüd juba tugevnenud ja kes oli parasiitlikule elu-
järjele jõudnud, unustas kiiresti oma revolutsiooni-
aegse loosungi: «Vabadus, võrdsus, vendlus») ja osu-
tas talle samu teeneid nagu varem feodaalsetele
vürstidele, krahvidele ja parunitele.

Kiriku tegude mõõdupuuks pole kunagi olnud kristlik armastus ega tõeline mure töötava inimese pärast. Kui keiser Wilhelm II Kruppi ülesandel Esi-
mese maailmasõja välja kuulutas, jutlustasid usu-
mehed «isamaa kaitsmisest» ja välivaimulikud saatsid oma ohvreid «jumala nimel» võitlusväljale, kus neid tapeti ja hävitati.

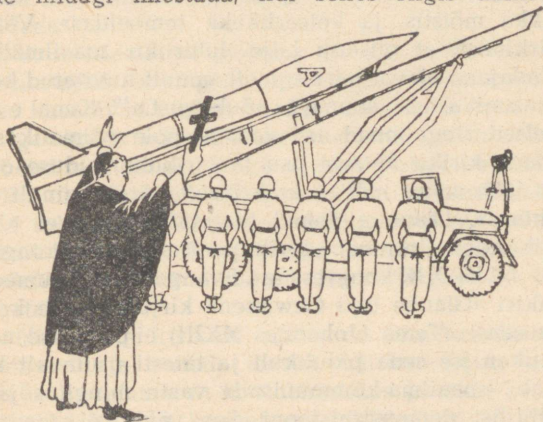
Täpselt sama olukord oli siis, kui Hitler — jällegi Kruppi, Thysseni, Pferdmenyesi ülesandel — alustas koos oma kindralitega Teist maailmasõda. Saksa imperialism tahtis vallutada välisturge ja tooraine-

allikaid, teha vööraid rahvaid tööorjadeks ja eelkõige hävitada sotsialism. «Gott mit uns» ilutses rihmapandlail, mida kandis fašistlik armee, kes vaimulike õnnistuse saatel marssis läbi terve Euroopa kuni Aafrikani. Hiljem saadi «eksitusest» aru ja evangeelne kirik tunnistas end rahvaste katastroofis kaassüüdlaseks. Tänapäev kuuleme jällegi väga selgelt sõjasarve hüüdu. Keda käsutavad seekord Krupp, Thyssen, riigipäevasaadik Pferdmenches ja teised imperialistid? Kes paigutab Saksamaa pinnale massimõrvarelvu, mis võivad saatanliku jõuga pühkida silmapilgu jooksul suurlinnu maa pealt? Bonni sõjaministeeriumis, mida juhivad natsistlik ohvitser Franz Josef Strauss, pole tänapäeval ühtegi kindralit, kes poleks töötanud «suure juhi» kindralstaabis. Kes tegi neile kuritegelikele hitlerlikele kindralitele ülesandeks jälle valmistuda neiks kujutlematuiks eba-inimlikkusteks, mille puhul surnute arv tõuseb miljoniteni? Nende nimed on tuttavad. Kes aga sõlmis «hingede päästmise lepingu» selle klikiga, keda inimkond vihkab? Missugune asutus seadis ametisse sõjaväepiiskopi, kes seekord õnnistab aatomirelvadega varustatud Saksa sõjaväge? Selle «piiskopi» andsid bundesveeri käsutusse nii katoliiklikud kui ka evangeelsed ringkonnad. Koostöö reaktsiooniliselt meelestatud kirikujuhtide ja Lääne-Saksa imperialistliku riigi vahel on tihedam kui isegi Hitleri ajal. Günter Wirth ütles kristlik-demokraatliku partei istungil 25. juunil 1959. aastal Geras järgmist:

«Vahe nõndanimetatud klassikalise fašismi ja neofašismi vahel seisab selles, et viimase ideoloogiaks ei ole enam rassiteooria ja see juhendub nüüd kristlikest eeskujudest. Natsismi sotsiaalse ja natsionaalse

fraseoloogia asemel kuritarvitab klerikaalne fašism ohtrasti evangeeliumi.»⁴⁸

«Seni tunti sellist kiriku ja riigi koostöövormi,» jätkab Günter Wirth, «Franko Hispaanias, Salazari Portugalis, Dollfussi Austrias, Horthy Ungaris, Tiso ja Tukase Slovakkias ja dr. Pavelici Horvaatias.» Lääne-Saksamaa klerikaal-fašism erineb siiski eelmainituist seega, et ta esineb monopolistlikule kapitalile kuuluvas kõrgeltarenenud tööstusriigis ja on agressiivse saksa militarismiga tihedalt seotud. Ses suhtes peab kõnelema Lääne-Saksamaast kui klerikaal-militaristliku ülemvõimuga riigist. Sellepärast pole midagi imestada, kui selles riigis ühinevad

«moraaliteoloogid» — teiste hulgas ka tuntud professor Gundlach — ja tõendavad, et NATO'l on moraalne õigus kasutada aatomirelvi isegi siis, kui Maa pind laastatakse ja elu temal hävitatakse.

⁴⁸ «Neue Zeit», Berlin 15. Jg., nr. 156, 1959, lk. 3.

Tänapäeva kirikujuhtide tagurlikkuse ja teadusevaenulikkuse kohta on veel teisigi näiteid. Hiljuti avaldas paavst Johannes XXIII mõtte kokku kutsuda ülemaailmne kirikukogu, mis tegeleks kiriku ühtsuse probleemiga. Ehkki Vatikan tegi vahepeal teatavaks, et mittekatoliiklikke ringkondi sellest osa võtma ei kutsuta, soovib ta siiski just neid ringkondi endale liitlasteks saada. Praha kristliku kirikukonverentsi peasekretäri D. Pospisili artikli puhul kommenteerib Walter Bredeniek ajakirjas «Neue Zeit»: «Need on eelkõige kommunismivastased taotlused, mis sunnivad Vatikani liitlasi otsima «isegi niisugustes kirikutes, keda paavsti kuuria seni ainult hukka mõistis ja ketserlikeks tembeldas». Väärrib märkimist, et piiskop Lilje luterliku maailmaliidu esindajana olevat teiselt poolt samuti huvitatud kommunismivastase suunaga nõukogust.»⁴⁹ Kuna evangeelsed ringkonnad arvavad, et pole võimalik saavutada kiriku ühtsust usu ja kirikukorralduse osas, siis jääb selles mõttes praktiliselt järele ainult üks «ühtsus». Lääne ajalehed teatasidki juba, et «XXI kirikukogu kujuneb kirikupoolseks vastukongressiks NLKP XXI kongressile». Evangeelsete usumeeste ajakiri «Glaube und Gewissen» kirjutab selle kohta muuseas: «Tema (Johannes XXIII) ei plaanitse, nagu Vatikan ise seda pidulikult ja täiesti usutavalt kinnitab, «maailma-kommunismi» vastu mingit sõjakat poliitilist demonstratsiooni. See väide ei tee aga olematuks ega ka mitte usutavaks seda, et ta ei plaanitse ideoloogilise ühisrinde loomist marksismi-leninismi vastu. Temale (ja mitte ainult temale) polekski

⁴⁹ «Neue Zeit», nr. 143, 1959, lk. 3.

see ju mingi «poliitiline», vaid ainult usuküsimus... Kuidas me ka neid kirikukogu väljakuulutamise põhjusi, tagapõhja ja eesmärke ei kaalu, ikka jääb peale arvamus, et kommunistliku ateismi vastu tahtakse luua kristlik rinne...»⁵⁰

Mida ütleb see paavsti pidulik kinnitus, et ta «ülemaailmse kommunismi» vastu ei plaanitse mingit poliitilist üritust? See on siiski poliitiline üritus. Ainult poliitilised võhikud võivad niisugust laiaulatusliku rinde moodustamist marksismi-leninismi kui sotsialistlikes riikides valitseva ideoloogia vastu pidada mingiks vahendiks, mille kaudu oleks võimalik maailmavaatelist mõtetevahetust paremini korraldada...

Niisiis näeme, et mõlema usundi reaktiooniliselt meelestatud juhid pole minevikust midagi õppinud. Nad kasutavad kirikut edaspidi selleks, et koos vana ja iganenuga võidelda uue vastu ning sõidida kõigi vahenditega ühiskondliku arengu pidurdamiseks.

Ent oleks ka vale eitada seda fakti, et enamus lihtsaid usklikke ja ka paljud teoloogid mõistavad selle seisukoha hukka. Seda kinnitavad mitmed kristlikest ajalehtedest võetud näited. Ka alljärgnev katkend tõestab seda:

«Niisuguste kirikute sihiks on kindlustada oma olemasolu ja toetada teatud ühiskondlikku korda, mis on paratamatult hävinemisküps ja mille kriiside tõttu ka kirikud kannatavad. Sellepärast ei imesta usklikud sugugi, kui selline kriisiolukorda sattunud kirik kaotab rahva usalduse ja hakatakse kahtlema tema olemasolu õiguses...»⁵¹

⁵⁰ «C'aube und Gewissen», 1959, nr. 6, lk. 107 f.

⁵¹ Sealsamas, lk. 110.

Kriitilised hääled kiriku enda ringkondades tugevnevad. See tõestab fakti, et kirikus kui ühtses organisatsioonis domineerivad arenguvaenulikud püüdlused. Taolised vaenuavaldused ning mahhinatsioonid ei suuda aga mõjuda dialektilisele materialismile, mis on hinnatud relvaks võitluses progressi eest. Tuginedes inimühiskonna arenemise seaduspärasuste tundmisele, tõestab see teadus, et kõik vana on koos oma ideoloogiliste kaasnähtustega ajaloo seisukohalt ära elanud. See kinnitab, et teadus võidab usu.

Vaatleme veel kord vastandite ühtsuse ja võitluse seadust. Selle seaduse põhjal iseloomustatakse usu ja teadmiste vahelist vastuolu ka maailmavaatelistest — teaduslikust seisukohast. See vastuolu on antagonistlik, mida mingi vahendiga lepitada ei saa.

Vastandite ühtsus ja võitlus . . .

Vastandite ühtsuse ja võitluse seadus on üks filosoofia seadusi. See on tähtsaim kõigist filosoofia seadustest, kuna ta avab arenemise ning liikumise allikad ja impulsid.

Mida tähendab vastandite ühtsus ja võitlus?

Võtame näiteks kapitalistliku ühiskonnakorra. Sellele on ühelt poolt omane vastandite ühtsus. Lepitamuteks vastanditeks on siin kodanlus ja proletariaat. Nende vahekord on tingitud kapitalismi põhivastuolust, mis esineb tootmise ühiskondliku iseloomu ja omastamise eraomandusliku vormi vahel. Lepitamatu sellepärast, et ühiskonna varatu mass toodab, loob väärtusi, kuid ei saa nende jaotamisest osa võtta. Jaotuse otsustab varakas, tööd põlgav vähemus, kes on enda kätte kuhjanud ühiskonnale kuu-

luva rikkuse, mis õigupoolest peaks kuuluma tööta-jaile. Miks kõneleme siis mõlema poole lepitamatu- sest hoolimata vastandite ühtsusest? Seda tuleb nii mõista, et iga niisugune ühtsus põhinebki vastuolul: vastuoluta pole mingit «ühtsust». Kui ei oleks pro-letariaati, poleks ka kapitalistlikku ühiskonnakorda; sama põhjustaks ka kodanluse puudumine.

Õeldu kehtib kõigi esemete, nähtuste ja protses- side kohta, olgu see looduses, ühiskonnas või mõtle- mises. Kõigile neile on omane niisugune vastandite ühtsus, kõigil neil on oma sisemised vastuolud. Seda on võimalik tõestada kõikjal, isegi aatomite maail- mas. Igal aatomil on oma vastuolulised küljed: posi- tiivselt laetud tuum, mille ümber tiirlevad negatiiv- selt laetud elektronid. Ka elu ise on vastandite üht- sus. Ta põhineb assimilatsiooni ja dissimilatsiooni protsessidel. Järjest kujunevad uued rakud ja lagu- nevad vanad. Igal pool ei ole võimalik seda seadust otsekohe kindlaks teha. Selleks läheb alati tarvis spetsiaalseid teadmisi. Sellal kui veel arvati, et aatom on kõige väiksem lahutamatu osake, tundus nagu poleks neis vastandite ühtsust olemaski. Edaspidised uurimused kinnitasid aga, et ka see materia tilluke koostisosa pole mingi erand.

Ühiskonnas põhjustavad vastandid võitluse. Siin- juures ei tähenda see vastaspoolte pimedat kokku- põrget, võitlust ilma suunata ja eesmärgita. Juhus- likkus ei otsusta siin iialgi seda, kumb pool läbi mur- rab ja kes lõpuks võidab:

a) Üks vastanditest on konservatiivselt häälesta- tud ja püüab olemasolevat, vana, säilitada.

b) Teine pool esindab revolutsioonilist põhimõtet, uut, mis püüab vana hävitada ja kõrvaldada.

Võitluses vana vastu võidab alati uus. Seda kinnitavad näited igapäevasest elust. Kas siis vana, tardunu ning iganenu ei asendu ikka ja jälle uuega, värskega, õitsvaga? Kas oleks alaline tekkimine ja hävimine teisiti üldse mõeldav?

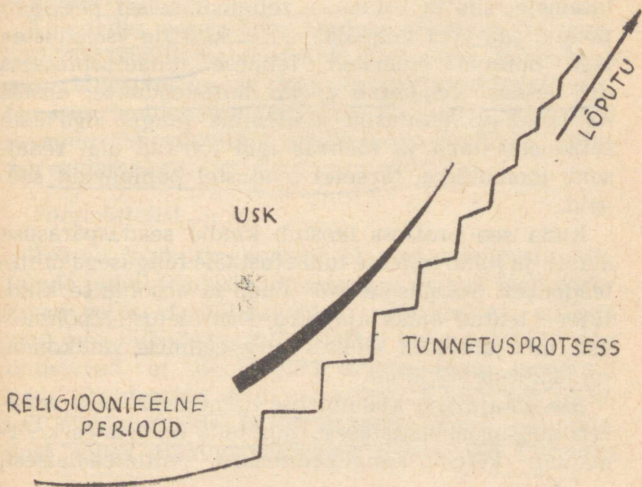
Kapitalistlikus ühiskonnas püüab kodanlus säilitada olemasolevat, see tähendab kapitalistlikku ekspuaterimist koos selle vastuoludega — vaesuse ja rikkusega.

Proletariaat seevastu on eesrindlik ühiskonnaklass. Ta on vahetult seotud järjest areneva suurtööstusega ja kasvab kapitalismi rüpes arvuliselt. Võrreldes kodanluse jõuka eluga peab proletariaat oma viletsa olemasolu eest võitlema. Tema olukord pole inimväärne ja sellepärast pole tal mingit huvi niisugust elu pooldada. Ta ei saagi seda elu pooldada, sest järjest arenev tehnika, millest tuleneb tootmise igakülgne automatiseerimine, viib proletariaadi tõsisesse konflikti kapitalistlike tootmissuhetega. Lahenduse toob vaid vanade vahekordade kõrvaldamine. Ja kuna proletariaat on kõige eesrindlikum klass, mida juhib marksistlik-leninlik partei, kes kehastab võimukat revolutsioonilist jõudu, siis ta kindlasti võidab.

Nii näeme jällegi, et see pole jumala võim, mis juhib asjade käiku — nagu ennustades öeldakse — nende kindlaksmääratud, seletamatult müstilisele lõppsihile. Liikumisel ja arenemisel on päris reaalne seaduspärane alus. Need seaduspärasused on materialega lahutamatult seotud, nad peituvad temas ja on üks osa temast. Küsimus nende tekkimisest on sama absurdne, kui küsimus materia päritolust.

Neist näiteist peaks vastandite ühtsuse ja võit-

luse seaduse mõistmiseks piisama. Nagu juba mainitud, kehtib see seadus igal alal, ka mõtlemises. Inimese tunnetusprotsess kulgeb vastandite võitluse põhjal madalamatelt kvaliteetidelt järjest kõrgematele kvaliteetidele. Teadmine ja mitteteadmine moodustavad siin dialektilise ühtsuse. Mõtleva inimkonna olemasolu kestel on see alati nii olnud. Selleks et hankida eluülalpidamist väiksema vaeva ja ohvritega, pidi inimene looduse hädaohte ja «saladusi» ületama. See tarvidus oli põhjuseks, miks inimene juba iidsetel aegadel ja ka praegu kõrgemal arengutasemel olles, püüdleb mitteteadmisest teadmise poole. Inimeste teadmiste varaaits suurenes. Järjest tekkis aga uusi mõistatusi, mida tuli lahendada, tekkis uus mitteteadmine, mis tuli ületada. Kui inim-

kond taipas, et maailmaruum ei lõpe nähtavate tae-
vakehadega, vaid laiub lõpmatutesse avarustesse,
siis oli ta veel sammu võrra teadlikumaks saanud.
Samaaegselt aga sai ta uue teadmise kaudu aru, et
tal pole veel kõige väiksematki ettekujutust tohu-
tult paljudest asjadest ja nähtustest universumis.
Nii tekkis teadmisest jällegi «mitteteadmise», mida
tuli uuesti lahendada. Niisugune vastuolu tekib pide-
valt ja nii see ka lahendatakse. Inimene püüab jär-
jest läheneda absoluutsele teadmisele (absoluutsele
tõele), see protsess ei «lõpe» aga iialgi. Ta ei saagi
lõppeda, sest maailm on lõputu, alaliselt liikuv ja
muutuv.

Võitlus usu ja teaduse vahel on ainult üks etapp
selles protsessis (vaata joonist lk. 91).

Kui inimkond jõudis loodusega heideldes teatud
tasemele, siis ta uskus — religiooniaelsel perioodil
polnud see veel võimalik —, et kõikide «saladuste»
taga peituvad jumalad. Inimese tunnetusprotsess
aga jätkus. Teadmine alistas mitteteadmise, alistas
ka jumalad. Teaduslik mõtlemine tungis «igaveste
saladuste» taha ja tõendas igal uuritud alal reaals-
eid, loomulikke, täpsetel seadustel põhinevaid seo-
seid.

Kuna see protsess teostub kindla seaduspärasuse
alusel ja juhib inimese tunnetust täie rangusega mitte-
teadmiselt teadmisele, siis jõuab ta absoluutse kind-
lusega teatud ajaks ajajärku, kus oletustel põhinev
usk, mis järelikult kuulub mitteteadmise valdkonda,
on jäägitult võidetud.

See on ajajärk, kus inimese tunnetusprotsess vaba-
neb suurimast takistusest, mis teda on iganes koor-
manud: kõige kangekaelsemast mitteteadmisest,

mida olid kujundanud tuhandeaastased traditsioonid ja eelarvamused; pealegi valitses arvamine, et see on teadmisesest suuresti üleolev...

Kui tänapäev eksisteerib teaduse ja tehnika suurejoonelisest edust hoolimata ikka veel vastuolu teaduse ja usu vahel, siis on sellel eeskätt sotsiaalsed ja ajaloolised põhjused. Kapitalism soetab usu ja ebausust mitmesugustele vormidele pidevalt uusi toiteallikaid. Kodanlus kasutab usku selleks, et tööliiklasi ja teisi töötajaid oma vaimse ja poliitilise võimu all hoida. Usu ja teaduse vaheliste vastuolude lahendamine on seega tihedalt seotud vastuolude lahendamisega kodanluse ja proletariaadi vahel, on seotud sotsialismi ja kommunismi ülesehitamisega. Ja see on ühiskondlik taust, mille põhjal teadmine surub välja usu, tõrjub selle pikkamööda kõrvale.

Tuginedes eesrindliku teaduse tulemustele, tõendab marksistlik-materialistlik filosoofia, dialektiline materialism, et usu ja teadmise vahekord seisab ületamatus, lepitamatus vastuolus, mida saab lahendada ja mida lahendatakse ainult konservatiivse poole kõrvaldamisega.

Põhimõttelist...

Teatud kirikuringkonnad ei püsi niisuguste arutelude puhul teaduslikult asjalikul pinnal. Nad nimetavad selliseid mõtteavaldusi «võitluseks», millega usul oma vabaduste tõttu midagi ühist pole. Ent nad unustavad, et ideoloogiad ei saa iialgi tardunult koos eksisteerida. Eriti veel teaduslikult põhjendatud maailmavaade ja uskumisele toetuv religioon. Just selles maailmavaatelises erinevuses ilmnebki

usu ja teadmise vaheline vastuolu. Seda vastuolu ei ole marksistid ega sotsialistlik riik esile kutsunud, see on paratamatult tekkinud inimühiskonna arenemise käigus ja nagu juba nägime, on see ka minevikus mõju avaldanud. Selle vastuolu toime oli siis aga otse vastupidine. Usk valitses teadmiste üle ja usu võimukandjad kasutasid teaduse vastu isegi kõige julmemaid ilmaliku ja kirikliku võimu vahendeid.

Kas pole siis arukas ning eeskujuvääriv, et sotsialismi tingimustes ei lahendata antud lahkarvamusi poliitilise surve abil, vaid veenmise teel ja mõttevahetuse korras? Ainult see, kes tõde kardab, hoidub eemale. Sotsialismi tingimustes on ka teoloogial võimalik oma arvamusi avalikult avaldada ning katsuda jumalat «tõestada». Ateistid omalt poolt esitavad seda, mida nemad usust ja jumalast mõtleavad. See on ju küllalt selge, et siin pole tegemist ühekülgsel «võitlusega»! Ilmselt kardavad mõningad kirikuringkonnad sellise vaimse võitluse tulemusi, sest miks nad siis muidu laimu levitavad.

Teoloogias on ka teistsuguseid ringkondi, kes lähtuvad arvamusest, et dialektilise materialismi tõde on ainulaadne. Neil on käsil kummaline eksperiment, nad püüavad ristiusku ja dialektilist materialismi omavahel kokku «sobitada», nagu näiteks «Potsdamer Kirche» püüab usu ja teadmise vahekorda klaarida. Nad arvavad, et ristiusu ja dialektilise materialismi vahel ei olegi põhilisi vastuolusid — dialektiline materialism loobugu ainult oma ateistist. See on muidugi võimatu nõue. Nii nagu usku ja teadmist ei saa teineteisega ühendada, nii ei saa ka dialektilist materialismi kui teaduslikku maailma-

väidet lepitada ebateadusliku usuga. Ateism on dialektilisest materialismist lahutamatu; igasuguse materialismi tulemuseks on ateism. Seega tähendab nimetatud nõue — saavutada ideoloogiline koos eksisteerimine — dialektilise materialismi võltsimist, mõlema poole põhiseisukohtade hülgamist.

Teaduste ja dialektilise materialismi kõrval püsib ristiusk senikaua, kuni vastuolu teadmise ja usu vahel pole lõplikult lahendatud. Tõsiasi jadel põhinev dialektiline materialism tunnistab seda fakti täielikult.

Kuigi ideoloogiad kõrvu eksisteerida ei saa, on sotsialistlikus ühiskonnas kristlastele ja mittekristlastele pidevalt antud igasuguseid koostöö võimalusi nii poliitilisel kui ka ühiskondlikul alal. Ehkki ristiusu ja marksismi filosoofilised põhimõtted on vastandlikud (ristiusk ütleb, et «kõigi asjade algus» oli mõte, jumal; marksism aga eitab igasuguseid müstilisi arvamusi ja oletusi ning tõestab, et kõige olemasoleva ainuke ja algne põhjustaja on materia; ühiskonnas aga materiaalsed suhted), saavutatakse teatud küsimustes siiski sama lahendus. Nii kristlane kui marksist ei saa heaks kiita mingisuguseid sõjasepitsusi ja üheskoos peavad nad hukka mõistma niisuguse tegevuse, mis teenib imperialismi ja reedab rahva huvisid. See on maksev ka kapitalistliku ühiskonnakorra suhtes, mis on sõja ja massiliste hävitamiste koldeks. Õige kristlane ei saagi pooldada niisugust korda, kus kogu ühiskondlik rikkus on üksikute valduses ja kus vähemus ekspuaterib rahvahulki. Õige kristlane taotleb niisugust ühiskonnakorda, kus rahvas on tootmisvahendite omanik ja naudib ise oma töovilja.

Tuntud teoloog professor D. Emil Fuchs esitas
niisuguseid mõtteid ajakirjas «Glaube und Gewis-
sen»:

«Kui marksist oma eeldustest lähtudes jõuab
samadele järeldustele, kas pole ta siis meie liitlane?
Kuigi Jeesus ei avaldanud mingit sotsiaalset prog-
rammi . . ., siiski manitseb ta vendlusele ja käsib
ületada need takistused, mis ei lase seda mõtet teos-
tada . . . Nüüd ei halvustata enam endastmõistetavu-
sega seda, mida mittekristlased ütlevad või mida nad
teevad. Meie riigi ja tema eesmärkide huvides pea-
me saavutama uue, positiivse hoiaku, milles esinek-
sid ühtsustunne ja ühised nõuded.»⁵²

Sotsialistlikus riigis on nii ristiusule kui ka igale
teisele usundile tagatud täielik vabadus ja nii krist-
lastele kui teistele riigikodanikele on antud igasu-
gune võimalus ühiskondlikuks tegevuseks. Ristiusu
arenemine ja tema tulevik sotsialistlikus ühiskonnas
on sootuks teine küsimus. Ta on, nagu nägime, tihe-
dalt seotud rahva teadlikkuse üldise tõusuga, tea-
duste edasise arenguga ja marksistliku maailma-
vaate levikuga.

Teadus, areng — ja veel kord usk

Teadustel on sotsialistlikus ühiskonnas väga suur
tähtsus. See ei seisa ainult selles, et neil on avara-
mad rakendusvõimalused kui kapitalistlikes maades.
Nende ühiskondlik, sotsiaalne tähtsus on meil põhi-
liselt hoopis teistsugune, nende toime täiesti erinev.

Teaduse abil täiustati kapitalistlikus ühiskonnas

⁵² «Glaube und Gewissen», nr. 5, lk. 85f.

tehnilist tootmisseedeldist, samal ajal aga muutusid töötavad inimesed tehnilise süsteemi orjadeks, masinate ripatsiteks, kellel puudus igasugune võimalus oma vaimseid jõude kasutada.

«Inimesed, kes on kapitalistlikku konveierisüsteemi põhjalikult uurinud, ütlevad kibeda irooniaga, et tööline, kes läheb käitisesse tööle, võib oma aju koos riietusesemetega varna riputada, sest tal pole võimalik neid mõtteid, mis teda töö ajal «küllastavad», ühelgi juhul töö huvides kasutada.»⁵³

Teaduse valgus võib kapitalismi tingimustes särada ainult teadmatuse ja vaimse languse taustal, õpetas Karl Marx. Alles sotsialismi tingimustes, kus tootmisvahendid on ühiskondlikuks omandiks, puhkevad õitsele töötava inimese loominguks jõud. Rahvas, kes on tootmisvahendite ja ka tootmissaaduste omanik, on huvitatud oma võimete igakülgsest arendamisest, soovib teha parandusi ja täiususi. Sellepärast levib aina laialdasemalt ratsionaliseerimisliikumine ja leiutustegevus. Nii kujuneb sotsialismiajastul välja uus tootja tüüp, kelle tähtsus muutub järjest hinnatavamaks nii tootmises kui ka teaduses. Töötajate laiadest hulkadest kasvab teadusele väärikas järelpõlv, kuna kapitalistlikes maades võrsub see suhteliselt kitsast «jõukamast» kihist. Sotsialistlik ühistöö, teadlaste, tööliste ja inseneride koostöö on jõud, milleni kapitalistlik maailm oma võimalustega ei küüni. Sotsialistlik teadus on seotud rahva huvidega ja on rahu teenistuses. See on lahutamatult seotud tootmisega, mille planeerimisel arvestatakse teaduse ja tehnika aren-

⁵³ «Petšat Sovetskovo Sojuza», 1959, nr. 76.

gut. Sotsialistlik teadus pole tegelikust elust isoleeritud ega killustatud, ta ei allu mingisuguste kitsaste ringkondade mõjudele ega korraldustele. Kõik see kindlustab talle enneolematud rakendusvõimalused.

Sellele lisandub ka igakülgne kogu rahvamajandust haarav automatiseerimine, mida laiendatakse süstemaatiliselt. Kapitalismi tingimustes ei ole niisugune igakülgne automatiseerimine ega ka teaduse rakendamine võimalik. Seal tähendab automatiseerimine tööjõu vabanemist. Igakülgne automatiseerimine aga tähendaks enamuse töötavate inimeste saatmist töötute armeesse. Kes aga ostaks sel juhul kaupa, mida automatiseerimise tagajärjel palju rohkem müügile tuleb? Kapitalist satuks ummikusse, mida ta küll kuidagi takistada ei saa, — olgu siis, kui ta selle tohutu «ületoodangu» just välja jagab! Ameerika Ühendriikides juba võideldakse liiga laialdaste «automatiseerimiste» vastu. See kapitalismi lahendamatu probleem on aga sotsialistliku tootmise sihiks. Kuna siin on omanikuks rahvas, siis ei tekita igakülgne automatiseeritud tootmine mingit ummikut ega mõttetust, vaid selle tagajärjel tõuseb elutase. Kes võiks rahvast takistada tööaega miinimumini lühendamast ja väiksema tööjõukuluga järjest suuremaid koguseid tootmissaadusi välja laskmast? Kes keelaks palka veelgi suuremal määral tõstmast või hindu alandamast, kui seda senini on tehtud? Just selles küsimuses ilmnebki sotsialistliku tootmisviisi üleolek kapitalistlikust, selgub kapitalistliku majandussüsteemi piiratus, selle ajast mahajäämus ja vajadus asendada see uue, sotsialistliku tootmisviisiga.

Suured rahvamajanduslikud ülesanded, mille täitmisele on juba kaasajal asutud, põhjustavad teaduse üksikute harude vahel veelgi tihedamat liitu. Siinjuures tuletagem veel kord meelde nõukogude teaduse suuri saavutusi eriti raketitehnika alal. Edu aluseks on siin muuseas kindlasti ka füüsika, matemaatika ja teiste teaduste kompleksne arendamine.

Niisuguse koostöö tulemuseks on kollektiivne, üksteist vastastikku viljastav teadus, mis on võimeline veel suuremateks saavutusteks.

Sotsialistliku teaduse arengut soodustavad ka ühtsed maailmavaatelised põhimõtted. Dialektiline materialism on lahutamatult spetsiaalteadustega seotud ja teadmiste ning kogemuste rikkalikuks allikaks; see annab kindla suuna ning õpetab looduse ja ühiskonna seoseid õigesti tunnetama.

Vaadeldes neid hiiglaslikke perspektiive, mis on sotsialistlikus ühiskonnas antud teaduslikule uurimistöole, on selge, et areng on ainult siis mõeldav, kui ka töötajate haridust ja kultuuritaset vastavalt tõstetakse. Juba kõige lähemas tulevikus tunneb iga tööline loodusteaduste ja ühiskonnateaduste põhi-aluseid. Sotsialismi ja kommunismi ülesehitustöö jääks õõnsaks fantaasiaks, kui töötajate hulki ei varustataks järjest täiustuvate teadmistega igalt elualalt. Seda ülesannet aitab täita ka tööaja lühenemine, mis saavutati tehniliste seadeldiste täiustamise ja järjekindla automatiseerimise põhjal.

Sotsialism ja kommunism on kõige kõrgemalt arenenud ühiskonnakord, kus igakülgsest haritud, teadlikud ja ettenägelikud inimesed arendavad lakka-matult teadust ja tehnikat.

Kuidas küll suudaks usk, mis tugineb tõestamata

oletustel ja müstilistel kujutlustel, niisugusele kogu ühiskonna elu haaravale arengule vastu pidada?

Juba kaasajal süveneb ükskõiksus usuideede suhtes. Tuhanded ja tuhanded kuulutavad end uskmatuteks, ei risti enam lapsi ega saada neid leeri — ja keegi ei leia selles midagi imelikku. Niisugused faktid oleksid mõni aeg tagasi olnud mõeldamatud ja selline suhtumine oleks olnud igapäevase isiklikuks riskiks. Tänapäeva teadmiste tase ja muutunud ühiskondlikud suhted on laialdaselt nõrgestanud kirikliku süsteemi autoriteeti. Usuõpetust, mida kirik kuulutab, on hakatud eitama. Kas seda arengut on võimalik takistada? Kõigi teadusharude kiire arenemine ainult soodustab seda!

Võime olla üsna kindlad: teadus, mis areneb sotsialismi tingimustes enneolematu kiirusega, ja marksistlik maailmavaade, mis kõik rahvakihid omaks võtavad, lahendavad usu ja teadmiste vahelised vastuolud lõplikult ja kiiremini, kui me seda tänapäev arvata oskame.

Kokkuvõtte asemel...

Ka teoloogial on oma tulevikuunistused, ettekujutused tegevuse perspektiividest. Oleks ebaõiglane neid mõtteid varjata.

Juba 1955. aastal osutas «Evangeelne Ida Teadeteagentuur» tähelepanuväärsele kavatsusele.

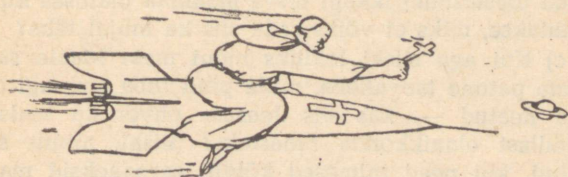
Oletame, et ka teistel taevakehadel elavad mõtlevad inimesed nagu meiega planeedil. Kas poleks siis ristiusk neilegi vajalikuks läkituseks? Kas tohib minekuga viivitada?

Need on muidugi julged mõtted.

Kuid kas pole ristiusk ka Aafrika ning Aasia paganatele ja üldse igal kontinendil «lunastust» kuulutanud? Kas see ei toimunud algul raskeis tingimustes? Riskeeriti isegi sellega, et tänamatud krokodillid misjonäri juhuslikult ära õgised või inimsööjad ta ära sõid. Kogu maailmas asutati misjoniseltse, pandi ametisse misjonipiiskoppe ja seda tehakse isegi praegu, ehkki pärismaalased on veelgi «tänamatumaks» muutunud ja kaitsevad end nüüd juba diplomaatilisel teel.

Kas poleks siis ka võimalik startida mingisse kauguses asuvasse päikesesüsteemi, kus elavad ehk ««mõistlikumad» pärismaalased»?

Selle peatüki pealkirjaks oleks «Misjoniraketiga universumisse!» Neid misjonäre pole arvatavasti vähe, kes end juba astronautidena ette kujutavad — universum on ju lõputu. Nende tulekut ootavad lõpmatult palju maailmu... Ja siin muutubki lugu problemaatiliseks: misjonäre ei ole nii palju, kui on tähti taevas! Kas ei jätaks see maapealset misjonitööd unarusse? Misjonäre ei ole nii palju... neid ei jätkuks isegi siis, kui miljonite hulgast ainult üks taevakeha oleks elavate olevustega asustatud (ja seda võib nüüd juba kindlasti arvestada). Kuid misugune kompass tagab, et ettenähtud ajal just sel-

lele taevakehale jõutakse? Üks miljoni vastu! Teoreetiline võimalus on muidugi olemas, üksnes vana-meelsed võivad selles kahelda. Siiski — universum on lõputu... Kuigi oletame, et planeetidevahelise misjonitööga alustatakse, siis teame ka, et lõppu sellele tööle ei tule iialgi. Isegi viimsepäevakohus peaks tegevusse asuma enne, kui «töö viinamäel» on lõpetatud. Need on tõsised küsimused. Teoloogia seisukohalt on need siiski teisejärgulised, kõrvalised. Esmajärgulised probleemid on järgmised:

a) Piibli järgi on inimene jumala sarnane. See sarnasus ei ole kehalik — jumal ei ole materiaalne, vaid vaimu-, mõtlemis-, tunnetamis- ja ususarnasus. Ja mis edasi saab? Kas inimene peab seda sarnasust, seda eesõigust olla «loomistöö kroon» teiste olevustega jagama?

b) Kui need olevused aga pole ootusekohaselt patustanud — mis võib vägagi võimalik olla —, kas siis ristiusk ei peaks ikkagi ainult maa peale jääma? Katoliiklane, teoloogia professor Schmaus soovitas igatahes sellele mõtelda. Ristiusu tegelikuks sisuks on ju lunastusõpetus, mis kuulutab kõigile patustele pattude andeksandmist. Kuid miks — lubatagu meile see vaheküsimus — on siis tarvis veel mõtelda? Kui mainitud lunastusõpetust, mida isegi meie planeedil pole suudetud maksma panna (seda me juba tõestasime) ikkagi terve maailma ulatuses kuulutatakse, miks ei võiks seda siis ka mujal teha?

c) Kui aga siiski leiduks mõni meie Maale sarnane patune taevakeha, mille pind juba ammugi on ära neetud —, kas siis Jeesuse ohver ka sealset süüdlast elanikkonda lunastaks? Siiski, ainult sel juhul, kui need inimesed kõigiti sarnaneksid maa-

pealsele inimesele. See on aga vaevalt võimalik, sest jumal pidi inimeseks saama, ennast samasugusel kujul ohvriks tooma nagu need, keda ta pidi lunastama. Ohver pidi igati sarnanema, pidi adekvaatne olema, nagu teoloogia ütleb.

Jah, polegi nii lihtne ülendada ristiusk kogu universumi ulatusega dogmaks... Pead vaid imestama, et teoloogia pole siinjuures tulnud kõige lihtsamale mõttele: kas jumal pole end kaugete maailmade olevustele juba ammu ilmutanud...?

Enamus otsustamata küsimusi — see on päris kindel — oleksid sellega hiilgavalt lahendatud!

Näib nii, et teoloogia saadab tähtede juurde ainult ühe asja: oma tuleviku-unistused...

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Pilk minevikku	6
Usuteaduse kaasaegsed probleemid	13
Uus olukord ja mis sellest järeldeb	13
«Potsdamer Kirche» leiab väljapääsu	14
Mõtteid jalutuskäigult Eedenisse	19
Jumala lunastusõpetus on hädaohus	22
600 000 aastat	26
Kas Aadam oli pitekantroop?	32
«Näilised konfliktid...»	39
«A» ja «O» täpne vaatlus	45
Ateism, usk jumalasse ja mõistus	49
Igavik ja elu mõte	60
Problemaatilised järelused	67
Usu tulevik teadusliku maailmavaate valguses	70
«Maailmavaade» — või maailmavaade?	70
Mis on teadus?	73
Mõisted, seadused, võrdlused	74
Teadused ja maailmavaade	79
Kirik, reaktsioon ja areng	81

Vastandite ühtsus ja võitlus	88
Põhimõttelist	93
Teadus, areng — ja veel kord usk	96
Kokkuvõtte asemel	100

2

SIIVORD

1. ...
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. ...
 6. ...
 7. ...
 8. ...
 9. ...
 10. ...
 11. ...
 12. ...
 13. ...
 14. ...
 15. ...
 16. ...
 17. ...
 18. ...
 19. ...
 20. ...
 21. ...
 22. ...
 23. ...
 24. ...
 25. ...
 26. ...
 27. ...
 28. ...
 29. ...
 30. ...
 31. ...
 32. ...
 33. ...
 34. ...
 35. ...
 36. ...
 37. ...
 38. ...
 39. ...
 40. ...
 41. ...
 42. ...
 43. ...
 44. ...
 45. ...
 46. ...
 47. ...
 48. ...
 49. ...
 50. ...

Хайн, Х. Г.

АДАМ И ЭВА

Обложка Э. Пальмисте

На эстонском языке

Эстонское Государственное Издательство
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja L. Riikoja

Kunstiline toimetaja I. Torn

Tehniline toimetaja K. Einberg

Korrektor A. Sisäs

Ladumisele antud 31. III 1961. Trükkimisele antud 14. VI 1961. Paber 70×90, 1/32. Trükipoognaid 3,25. Formaadile 60×92 kohaldatud trükipoognaid 3,8. Arvutuspoognaid 4,08. Trükiarv 8000. Tellimise nr. 604. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk t. 54/58.

10 kop.

1—7

10 kóp.

A-23875

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00358187 5